

ΤΕΙ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ

Η νομική υπόσταση, η θέση της
γυναίκας και τα δικαιώματά της
στον χώρο της υγείας στην
Ευρώπη

Από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα.

ΦΟΙΤΗΤΡΙΕΣ: ΓΚΙΟΚΑ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ, ΑΜ: 2007123

ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ ΜΙΚΑΕΛΑ, ΑΜ: 2007124

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΤΣΟΥΝΤΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Περίληψη

Η παρούσα εργασία έχει ως σκοπό να αναδείξει την αντιμετώπιση της γυναίκας από τον τομέα της Υγείας ανά τους αιώνες στην Ελλάδα και την Ευρώπη. Στόχος είναι να αναδειχθούν τα χαρακτηριστικά της θέσης της ως ασθενούς, αλλά και παρόχου φροντίδας υγείας, όπως αποτυπώνεται στη πάροδο των ετών και συνάρτηση με τις γενικότερες κοινωνικο-πολιτικές συνθήκες που αφορούν τον ρόλο της.

Αρχικά, εξετάζονται τα δικαιώματα και η θέση της γυναίκας στην αρχαιότητα, τον Μεσαίωνα και τον Διαφωτισμό, ενώ στη συνέχεια παρουσιάζεται η εξέλιξη της θέσης της γυναίκας στον 20^ο και τον 21^ο αιώνα, γεγονός που σήμανε και την αναβάθμιση της ως παρόχου, αλλά και λήπτη των υπηρεσιών υγείας. Το δεύτερο μέρος της εργασίας περιγράφει αποκλειστικά με την εξέλιξη της αντιμετώπισης της γυναίκας ως επαγγελματία της υγείας και ως ασθενούς, σε σχέση με τη γενικότερη ιστορική αναβάθμιση του ρόλου της, και βασιζόμενο σε βιβλιογραφικές ανασκοπήσεις, αλλά και επιστημονικές έρευνες.

Ευχαριστίες

Στο ξεκίνημα αυτής της εργασίας θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε θερμά όλους όσους μας συμπαράσθηκαν στην εκπόνηση της πτυχιακής εργασίας μας, αλλά και στην ακαδημαϊκή μας πορεία.

Θεωρούμε, λοιπόν, απαραίτητο να εκφράσουμε τις ειλικρινείς μας ευχαριστίες στον επιβλέποντα καθηγητή της εργασίας, κύριο Τσουντα Κωνσταντίνο, για την πολύτιμη βοήθειά του, αλλά και στις οικογένειές μας για την αμέριστη στήριξη και την ανιδιοτελή τους συμπαράσταση.

Περιεχόμενα

Περίληψη	i
Ευχαριστίες.....	ii
Περιεχόμενα	iii
Εισαγωγή.....	1
Κεφάλαιο 1 ^ο . Η θέση και τα δικαιώματα της γυναίκας ανά τους αιώνες	3
1.1. Η γυναίκα στην αρχαιότητα	3
1.2. Η γυναίκα στα χρόνια του Μεσαίωνα	15
1.3. Η γυναίκα κατά τον Διαφωτισμό και την Αναγέννηση	19
Κεφάλαιο 2 ^ο . Η εξέλιξη της θέσης της γυναίκας στη σύγχρονη ιστορία	22
2.1. Το γυναικείο κίνημα ως μοχλός κοινωνικής αναβάθμισης.....	22
2.2. Η απόκτηση πολιτικών δικαιωμάτων και η σημασία τους	31
2.3. Η πρώτη υπέρβαση των στερεότυπων του φύλου στην Ευρώπη	36
2.4. Η Ευρωπαϊά γυναίκα στην εργασία	39

Κεφάλαιο 3ο. Η γυναίκα στον χώρο της υγείας	47
3.1. Η γυναίκα ως ασθενής	47
3.2. Η γυναίκα ως επαγγελματίας της υγείας.....	49
3.3.1. Προϊστορική εποχή.....	50
3.3.2 Πρωτοϊστορική και αρχαϊκή αρχαιότητα.....	51
3.3.3. Ελληνική κλασική αρχαιότητα και μυθολογία.....	53
3.3.4. Η έλευση του Χριστιανισμού.....	54
3.3.5. Μεσαίωνας.....	55
3.3.6. Αναγέννηση και Βιομηχανική Επανάσταση.....	56
3.3.7. 20 ^{ος} και 21 ^{ος} αιώνας.....	57
Παρατηρήσεις και συμπεράσματα	60
Βιβλιογραφία	62

Εισαγωγή

Η θέση της γυναίκας αποτελεί ένα από τα πιο πολυσυζητημένα ζητήματα των δύο τελευταίων αιώνων, που χαρακτηρίζονται ως σημεία-σταθμοί για την αναγνώριση της ισότητας των φύλων και την αναβάθμιση της θεσμικής, της κοινωνικής και της πολιτικής θέσης της γυναίκας. Στον χώρο της Υγείας, όμως, φαίνεται ότι η αναγνώριση του ρόλου και η εξίσωση της θέσης της γυναίκας γνώρισε τους δικούς της ρυθμούς. Ήδη από την αρχαιότητα εντοπίζουμε καταγραφές που αφορούν σε γυναίκες που προσφέρουν νοσηλευτικές, ιατρικές και μαιευτικές υπηρεσίες και οι οποίες χαίρουν κάποιας εκτίμησης. Ωστόσο, σε ευρύτερο κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο, οι γυναίκες αυτές δεν ζουν διαφορετικά από τις άλλες γυναίκες της εποχής και του τόπου τους, ούτε απολαύουν μεγαλύτερης αναγνώρισης και ισχύος από εκείνες¹. Επομένως, μια μελέτη της θέσης της γυναίκας, όπως εντοπίζεται στον τομέα της Υγείας, θα ήταν αδύνατη δίχως την αναδρομή στη γενικότερη αντιμετώπισή της.

Στην παρούσα εργασία πρόκειται να καταπιαστούμε με την αντιμετώπιση της γυναίκας από τον τομέα της Υγείας ανά τους αιώνες στην Ελλάδα και την Ευρώπη. Στόχος είναι να αναδειχθούν τα χαρακτηριστικά της θέσης της ως ασθενούς, αλλά και παρόχου φροντίδας υγείας, όπως

---

¹ Παβή Α. και συν., *Γυναίκα και Υγεία*, 2010, Παπαζήσης, Αθήνα: σελ. 11-13.

αποτυπώνεται στη πάροδο των ετών και συνάρτηση με τις γενικότερες κοινωνικό-πολιτικές συνθήκες που αφορούν τον ρόλο της.

Στο πρώτο κεφάλαιο, λοιπόν, εξετάζονται τα δικαιώματα και η θέση της γυναίκας στην αρχαιότητα, τον Μεσαίωνα και τον Διαφωτισμό, ενώ το δεύτερο κεφάλαιο προχωρεί στην μελέτη της εξέλιξης της θέσης της γυναίκας στον 20^ο και τον 21^ο αιώνα, γεγονός που, όπως θα δούμε κατόπιν, σήμανε και την αναβάθμιση της ως παρόχου, αλλά και λήπτη των υπηρεσιών υγείας. Το τρίτο κεφάλαιο καταπιάνεται αποκλειστικά με την εξέλιξη της αντιμετώπισης της γυναίκας ως επαγγελματία της υγείας και ως ασθενούς, σε σχέση με τη γενικότερη ιστορική αναβάθμιση του ρόλου της, και βασιζόμενο σε βιβλιογραφικές ανασκοπήσεις, αλλά και επιστημονικές έρευνες.

Κεφάλαιο 1^ο. Η θέση και τα δικαιώματα της γυναίκας ανά τους αιώνες

1.1. Η γυναίκα στην αρχαιότητα

Στην ελληνική αρχαιότητα η γυναίκα θεωρούνταν ως ένα πλάσμα το οποίο δεν είχε τη φυσική ικανότητα να ελέγχει τον εαυτό της τόσο βιολογικά, όσο και ψυχολογικά, αλλά ούτε και να αντισταθεί σε εξωτερικά ερεθίσματα. Πολύ περισσότερο, η γυναίκα όφειλε να είναι σεμνή, όμορφη και υγιής, ούτως ώστε να συμβιβάζεται με τα πρότυπα της αρχαίας ελληνικής πατριαρχικής κοινωνίας. Ακόμα και μέσω μιας εβριθούς ματιάς στις τέχνες είναι δυνατόν να παρατηρήσει κανείς ότι από τα αρχαϊκά χρόνια μέχρι και το τέλος της κλασικής περιόδου, οπότε εντοπίζεται κάποια απελευθέρωση του θηλυκού σώματος, η γυναίκα -ιδιαίτερα στη γλυπτική και την αγγειογραφία- παρουσιάζεται ενδεδυμένη με κοσμιότητα και σεμνότητα, ενώ πολύ συχνά αποφεύγεται η έμφαση στα σωματικά χαρακτηριστικά του φύλου².

Στην ενότητα αυτή πρόκειται να εξετάσουμε τη θέση της γυναίκας σε δύο αντιπροσωπευτικά πολιτισμικά πεδία της αρχαιότητας: την Αθήνα και τη Σπάρτη. Πιο αναλυτικά, πρόκειται να μελετήσουμε την θέση των γυναικών

---

² Βλ. Δεληκωστόπουλος Σ., *Η γυναίκα όταν κτιζόταν ο πολιτισμός*, 2007, Λιβάνη, Αθήνα: σελ. 17-29 και Ξενίδου-Schild, Β., *Οι γυναίκες στην ελληνική αρχαιότητα*, 2001, Ερμής, Αθήνα: σελ. 81-87.

στην οικογενειακή, κοινωνική και πολιτική ζωή της εποχής και τη διαφορετική αντιμετώπιση που ελάμβαναν οι γυναίκες στις δύο σπουδαιότερες αρχαίες ελληνικές πόλεις³.

Στην αρχαία Αθήνα η πρώτη κύρια δυσκολία που αντιμετώπιζε ένα νεογέννητο κορίτσι ήταν η ίδια η επιβίωση, το αν θα του επιτραπεί, δηλαδή, να ζήσει. Η απόφαση ήταν αποκλειστικά στην ευχέρεια του πατέρα, που μπορούσε να επιλέξει ανάμεσα στη φροντίδα και την ανατροφή του παιδιού ή την έκθεση του ως βρέφους σε κάποια υπαίθρια και ερημική περιοχή. Τούτο διότι η γέννηση ενός θηλυκού μέλους θεωρούνταν ανώφελο και επιπρόσθετο έξοδο για τον πατρικό οίκο, εφόσον μάλιστα σε ένα κατεξοχήν πατριαρχικό σύστημα κληρονομιάς δεν είχε τη δυνατότητα να διατηρήσει ούτε το οικογενειακό όνομα, ούτε τα οικογενειακά περιουσιακά στοιχεία και τη παρελκόμενη εξουσία⁴.

Στην αρχαία αθηναϊκή κοινωνία η γυναίκα τελούσε αδιάλειπτα υπό ανδρική κηδεμονία. Από τη γέννησή της ως τον γάμο της η κοπέλα εξαρτάται άμεσα από τον πατέρα της. Όταν, όμως, εκείνη έφθανε στην αποδεκτή κοινωνικά ηλικία γάμου, που κατά με τις αντιλήψεις της εποχής υπολογίζονταν με βάση τη γυναικεία ήβη, ο πατέρας της γυναίκας ήταν εκείνος επέλεγε το μέλλοντα σύζυγό της. Σπανιότερα δε, σύμφωνα με μια παλαιότερη εθιμοτυπική

---

³ Βλ. Λεκατσάς Π., *Η μητριαρχία και η σύγκρουσή της με την ελληνική πατριαρχία*, 1994, Καστανιώτης, Αθήνα.

⁴ Βλ. Δεληκωστόπουλος, 2007, ό.π.: σελ. 32-41.

παράδοση, η νύφη –κυρίως εκείνη που έφερε αριστοκρατική καταγωγή– αποτελούσε το έπαθλο αθλητικών ή άλλων αγώνων που προκήρυσσε ο πατέρας της και σε ελάχιστες εξαιρέσεις μαρτυρείται ότι η ίδια είχε τη δυνατότητα να επιλέξει τον σύζυγό της⁵.

Η γαμήλια πράξη αποτελούνταν κατά κανόνα από δύο βασικές διαδικασίες. Η πρώτη ήταν ο αρραβώνας, γνωστός και ως «εγγύη», στον οποίο η παρουσία της νύφης δεν ήταν υποχρεωτική. Οι αρχαιολογικές μαρτυρίες καταδεικνύουν ότι κατά τη διάρκεια της εγγύης συντασσόταν κάποιου είδους προγαμιαίο συμφωνητικό, όπου οι οικογένειες των δύο μελλοντικών συζύγων συμφωνούσαν το είδος και το ύψος της προίκας. Στη συνέχεια ακολουθούσε η «έκδοσις». Επρόκειτο επί της ουσίας για την βασική τελετή της παράδοσης της κοπέλας στο σύζυγο ο οποίος αναλάμβανε πλέον τον πλήρη έλεγχο και την κηδεμονία της⁶.

Η βασική ευθύνη της παντρεμένης γυναίκας ήταν η διαχείριση των καθηκόντων του οίκου. Με την κατάλληλη κι επιμελή διαχείριση του αθηναϊκού οίκου από τη νοικοκυρά θα επιτυγχάνονταν η ευημερία και η μακροήμερευση του σύμφωνα με τη διαδομένη άποψη της εποχής. Η γυναίκα της αρχοντικής οικογένειας κατοικούσε στο γυναικωνίτη, ένα διακριτό μέρος του οίκου που

---

⁵ Βλ. Λεκατσάς, 1997, ό.π.

⁶ Βλ. Δεληκωστόπουλος, 2007, ό.π.: σελ. 32-41.

περιλάμβανε την συζυγική κλίνη, τα δωμάτια των θυγατέρων, αν υπήρχαν, και τα διαμερίσματα που διέμεναν και εργάζονταν οι δούλες⁷.

Ανάμεσα στα διάφορα καθήκοντά της, η σύζυγος επέβλεπε και καθοδηγούσε τους δούλους και φρόντιζε για καθετί που αφορούσε στη διαχείριση του υλικού κεφαλαίου του σπιτιού, ενώ απασχολούνταν επίσης με την ανατροφή των παιδιών. Οι αρχαίες πηγές μαρτυρούν ακόμη ότι αριστοκράτισσες γυναίκες ασχολούνταν ακόμη με την υφαντική και τη κατασκευή ρουχισμού⁸.

Από τη μια πλευρά, οι ευκατάστατες Αθηναίες δεν έβγαιναν από το σπίτι, ενώ οι φτωχές εργάζονταν αναγκαστικά εκτός σπιτιού προσφέροντας υπηρεσίες στις οικιακές ή τις αγροτικές εργασίες. Ο ίδιος ο Αριστοτέλης υπογραμμίζει στα «Πολιτικά» του ότι ήταν αδύνατον να εμποδίσει κανείς τις φτωχές γυναίκες να επισκέπτονται και να δραστηριοποιούνται στην αγορά. Μερικά συνήθη επαγγέλματα με τα οποία καταπιάνονταν οι γυναίκες της αρχαιότητας ήταν η ύφανση του μαλλιού, η φροντίδα των παιδιών των ευγενών, η γεωργία και, αργότερα, το εμπόριο⁹.

Στο πλαίσιο της κοινωνικής ζωής της πόλης, οι Αθηναίες είχαν τη δυνατότητα να συμμετέχουν στις μεγαλύτερες θρησκευτικές γιορτές της πόλης,

---

⁷ Βλ. Παπαγεωργοπούλου Μ., *Η θέση της γυναίκας στην αρχαία Ελλάδα της κλασικής περιόδου*, 2009, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τρίκαλα.

⁸ Βλ. Ξενίδου-Schild, 2001, ό.π.: σελ. 17-19.

⁹ Βλ. Λεκατσάς, 1997, ό.π.

ενώ υπήρχαν μερικές θρησκευτικές εορτές οι οποίες απευθύνονταν αποκλειστικά σε γυναίκες, όπως τα Θεσμοφόρια. Πράγματι, βασική αρχή των Θεσμοφορίων αποτελούσε ο αποκλεισμός του ανδρικού φύλου και η σύσταση μίας συλλογικότητας γυναικών, μέσω της οποίας εμφανιόταν ο ρόλος τους στη γονιμότητα και συμβολικά στην ευφορία της φύσης. Αξίζει να ειπωθεί ότι κατά τη διάρκεια της γιορτής οι γυναίκες συγκεντρώνονταν στο ιερό της Δήμητρας και έτσι είχαν την ευκαιρία να περάσουν κάποιες μέρες μακριά από το σπίτι τους και να συναναστραφούν γυναίκες διαφόρων τάξεων. Οι σύζυγοι, από τη μεριά τους, ήταν υποχρεωμένοι όχι μόνο να δώσουν τη συγκατάθεσή τους για να παραστούν οι γυναίκες τους στη γιορτή, αλλά και να αναλάβουν τα προβλεπόμενα έξοδα. Εντούτοις, στον εορτασμό που αφορούσε τα Θεσμοφόρια δεν επιτρεπόταν η συμμετοχή των παρθένων¹⁰.

Επιπροσθέτως, ένα ακόμη είδος συμμετοχής των γυναικών στη δημόσια ζωή ήταν το ιερατικό αξίωμα που μπορούσαν να το ασκούν στο πλαίσιο της λατρείας των γυναικείων κυρίως θεοτήτων. Ανάμεσα στα καθήκοντα τους ήταν να επιβλέπουν και να διευθύνουν τις λατρευτικές τελετές, αλλά και να προστατεύουν την ιερή θρησκευτική περιουσία. Βεβαίως η εκάστοτε ιέρεια είχε το αδιαμφησβήτητο δικαίωμα να εισέρχεται στο άβατο του ναού, ενώ καμία θρησκευτική πράξη δεν μπορούσε να τελεστεί ως έγκυρη χωρίς την απαραίτητη παρουσία της. Επιπλέον, αξίζει να υπογραμμιστεί ότι το

---

¹⁰ Βλ. Ξενίδου-Schild, 2001, ό.π.: σελ. 55-68 και Παπαγεωργοπούλου, 2009, ό.π.

ιερατικό αξίωμα μεταβιβαζόταν συχνά ως κληρονομικό δικαίωμα για τις γυναίκες ιερείς¹¹.

Η τάξη των εταίρων παρουσιάζει μια εντελώς διαφορετική καθημερινότητα. Εκείνες απολάμβαναν καθώς φαίνεται πολύ περισσότερες ελευθερίες από τις υπόλοιπες γυναίκες. Επί παραδείγματι, σε αντίθεση με άλλες γυναίκες, εκείνες διέθεταν γνώσεις λογοτεχνίας και τέχνης, μολονότι δεν θεωρούνταν ως κοινωνικά ευπρεπείς. Σε πολλές περιπτώσεις παρατηρείται ότι οι μορφωμένες εταίρες είχαν τη δυνατότητα να συμμετέχουν ελεύθερα στα συμπόσια των ανδρών, όπου γίνονται αποδεκτές τόσο για τη σωματική τους ομορφιά, όσο και για το πνεύμα τους. Παραδοσιακά τα σπίτια τους συγκέντρωναν πλήθος νέων, που τις θαύμαζαν, τις υμνούσαν και τις τιμούσαν. Έτσι δεν είναι διόλου αξιοπερίεργο το γεγονός ότι πολλές εταίρες υπήρξαν διάσημες για την οξύνοια, τον χαρακτήρα και το πνεύμα τους όπως η Φρύνη. Επιπλέον, στην αθηναϊκή λογοτεχνία σώζονται σήμερα αρκετές συλλογές επιγραμμάτων που συγγράφηκαν από εταίρες¹².

Στην πολιτική ζωή των Αθηνών η θέση των γυναικών ήταν απαγορευμένη και ανύπαρκτη. Στην αρχαία Αθήνα οι γυναίκες δεν θεωρούνταν πολίτες σε καμία περίπτωση. Εκείνες δεν είχαν το δικαίωμα της

---

¹¹ Βλ. Παπαγεωργόπουλος, 2009, ό.π.

¹² Βλ. Δεληκωστόπουλος, 2007, ό.π.: σελ. 32-41.

εγγραφής στους καταλόγους των πολιτών κατά τη πολιτογράφηση, αλλά καταγράφονταν αποκλειστικά και μόνο στους καταλόγους της φατριάς τους.

Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι οι αρχαίες Αθηναίες δεν είχαν το δικαίωμα να αποκτούν και να κατέχουν έγγειο ιδιοκτησία, έστω και μέσω κληρονομίας, ενώ η κατοχή ακίνητης περιουσίας αποτελούσε τότε τα βασικό κριτήριο για την ιδιότητα του πολίτη και τη ταξική κατανομή¹³. Σε πολιτικό και νομικό επίπεδο δεν τους επιτρεπόταν να χειρίζονται οι ίδιες τις αστικές υποθέσεις τους, αλλά μπορούσαν να εκπροσωπηθούν ενώπιον της πολιτείας από τον πατέρα ή τον σύζυγό τους. Παρατηρείται δηλαδή σε πολιτικό επίπεδο κάποια σαφής διάκριση μεταξύ των φύλων που σημαίνει τον πλήρη αποκλεισμό της από την εμπλοκή στα δημόσια πράγματα. Από την άλλη πλευρά, όμως, οι γυναίκες έπαιζαν σημαντικό ρόλο στη μεταβίβαση της ιδιότητας του πολίτη. Υπό αυτή την έννοια, θα μπορούσαμε, λοιπόν, να πούμε ότι κατά κάποιο τρόπο ανήκαν, έστω εμμέσως στην ευρύτερη πολιτική κοινότητα ως μητέρες και τροφοί πολιτών, στους οποίους μεταβίβαζαν τα χαρακτηριστικά της τάξης τους¹⁴.

Ο μόνος νόμιμος γάμος στην αρχαία Αθήνα ήταν εκείνος που ένωνε έναν πολίτη με την αστή κόρη ενός άλλου πολίτη, γεγονός που αποσκοπούσε στην κατά το δυνατόν ταξική ομοιογένεια και τη συνοχή του πολιτικού

---

¹³ Βλ. Λεκατσάς, 1997, ό.π.

¹⁴ Βλ. Ξενίδου-Schild, 2001, ό.π. και Παπαγεωργόπουλος, 2009, ό.π.

σώματος. Είναι λοιπόν σαφές ότι μολονότι η αστή γυναίκα δεν είχε δικαίωμα να συμμετέχει στα πολιτικά δρώμενα, ή ίδια προέρχονταν από το σώμα των πολιτών και μπορούσε να μεταβιβάζει αυτή την ιδιότητα στα παιδιά της με έναν επίσης Αθηναίο πολίτη. Βεβαίως προκειμένου τα τέκνα ενός πολίτη και μιας αστής να θεωρηθούν νόμιμα, ο γάμος μεταξύ των γονέων ήταν απαραίτητος. Σε κάθε άλλη περίπτωση διακυβευόταν η ιδιότητα του Αθηναίου πολίτη των αρσενικών τέκνων της οικογένειας και η μετέπειτα συμμετοχή του στην πατρική περιουσία μέσω της κληροδοσίας.

Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει ακόμη η περίπτωση της επικλήρου. Επρόκειτο για μια γυναίκα η οποία βρισκόταν να είναι η μοναδική κληρονόμος της πατρικής περιουσίας. Ωστόσο, καθότι η ίδια δεν είχε το δικαίωμα της κατοχής γης, συνεπώς ούτε κληρονομιάς, ο πλησιέστερος άνδρας συγγενής είχε τη δυνατότητα να την παντρευτεί. Ο εν λόγω θεσμός μαρτυρά την τεράστια σημασία που αποδιδόταν στα ζητήματα της διαφύλαξης της περιουσίας του οίκου και κατ' επέκταση της διατήρησης των γενεών¹⁵.

Για τις γυναίκες της Σπάρτης η αντιμετώπιση παρουσιαζόταν πολύ διαφορετική. Η ολιγανθρωπία που μάστιζε τη σπαρτιατική κοινωνία απέδισε στη μητρότητα εξέχουσα σημασία. Πιο συγκεκριμένα, τα θηλυκά μέλη της οικογενείας παρέμεναν ως μέλη της μόνο μέχρι κάποια ηλικία κι έπειτα τα αναλάμβανε το κράτος, ενώ το ίδιο συνέβαινε και με τα αγόρια. Η γυναίκα της

---

¹⁵ Βλ. Ξενίδου-Schild, 2001, ό.π.

Σπάρτης παντρευόταν παραδοσιακά γύρω στα 20 χρόνια της, γεγονός που σήμαινε ότι η ίδια είχε ολοκληρώσει βιολογικά την ανάπτυξή της, σε αντίθεση με τη γυναίκα των Αθηνών που παντρευόταν στην εφηβεία. Καθώς λοιπόν η γυναίκα –κυρίως της αστικής τάξης- έφθανε σε ηλικία γάμου, ο πατέρας αναλάμβανε να βρει τον κατάλληλο γαμπρό για τη γαμήλια συμφωνία. Αξίζει να σημειωθεί ότι στη Σπάρτη συνηθίζονταν η αρπαγή των γυναικών από τους άνδρες, φαινόμενο το οποίο υπήρξε εντελώς άγνωστο στην αθηναϊκή κοινωνία¹⁶.

Όταν αποφασιζόταν ο γάμος, η γυναίκα μεταφερόταν στο σπίτι του γαμπρού, όπου την αναλάμβανε μία γυναίκα του σπιτιού, η αποκαλούμενη ως «νυμφεύτρια». Εκείνη έκοβε τα μαλλιά της υποψήφιας νύφης και την έντυνε με αντρικά ενδύματα. Την ίδια νύχτα ο γαμπρός επισκεπτόταν το σπίτι με σκοπό να συνευρεθεί με την κοπέλα. Εντούτοις, αυτός ο ιδιότυπος γάμος παρέμενε συνήθως κρυφός για μεγάλο χρονικό διάστημα λογιζόμενος μάλλον «γάμος υπό δοκιμή». Ως εκ τούτου, σε περίπτωση που από το γάμο αυτό δεν προέκυπταν απόγονοι, πράγμα που ήταν το ζητούμενο, τότε ο γάμος λυόταν. Υπάρχει ωστόσο η άποψη ότι ο γάμος κρατούνταν μυστικός μόνο εφόσον ο άνδρας δεν είχε συμπληρώσει το τριακοστό έτος της ηλικίας του. Τούτο διότι

---

¹⁶ Βλ. Παπαγεωργόπουλος, 2009, ό.π.

απαγορευόταν, όπως φαίνεται να ζήσει το ανδρόγυνο μαζί, πριν την συμπλήρωση της παραπάνω ηλικίας από τον ίδιο¹⁷.

Σε αντίθεση με τις Αθηναίες, οι Σπαρτιάτισσες, λόγω της αγωγής τους δεν ασχολούνταν με το νοικοκυριό. Με τις δουλειές αυτές καταπιάνονταν το υπηρετικό προσωπικό, που αποτελούνταν από δούλες. Επιπλέον, αξίζει να τονιστεί ότι τα κορίτσια παραδίδονταν αμέσως μετά τη γέννησή τους στην οικογένειά τους για να ανατραφούν, εφόσον δεν παρουσίαζαν κανενός είδους μειονεξία ή δυσμορφία. Σε αυτή την περίπτωση τα εξέθεταν, όπως και τα αντίστοιχα αγόρια με δυσμορφία ή αναπηρία στους «αποθέτες». Σε αντίθεση, λοιπόν με την αθηναϊκή κοινωνία, η απόφαση για την έκθεση των θηλυκών βρεφών δεν αποτελούσε ιδιωτική υπόθεση του πατέρα, αλλά αμετάκλητη απόφαση της Γερουσίας της πόλης. Επρόκειτο δηλαδή για αμιγώς κρατική υπόθεση που θεμελιωνόταν στην άποψη ότι οι υγιείς γονείς γεννούν υγιή και ικανά παιδιά¹⁸.

Από τη παιδική ηλικία κι έπειτα η πολιτεία αναλάμβανε την αγωγή των νεαρών κοριτσιών. Οι μαρτυρίες καταδεικνύουν ότι η εκπαίδευσή τους δεν διέφερε από εκείνη των συνομήλικων αγοριών, τα οποία συναναστρέφονταν σε αγέλες με σκοπό να σκληραγωγηθούν. Τα νεαρά κορίτσια περιφέρονταν

---

¹⁷ Βλ. Ξενίδου-Schild, 2001, ό.π.

¹⁸ Βλ. Πετροπούλου, Α. και συν., *Δημόσιος και Ιδιωτικός Βίος στην Αρχαία Ελλάδα, τόμος Α*, 2000, ΕΑΠ, Πάτρα: σελ. 78-91.

ελαφρώς και λιτά ενδεδυμένα, υπόκειντο αθλητικές δοκιμασίες και συμμετείχαν από κοινού με τα αγόρια σε θρησκευτικές τελετές.

Εξαιτίας του ασκητικού και πολεμικού της χαρακτήρα, η σπαρτιατική κοινωνία έριχνε το μεγαλύτερο βάρος της στη σφυρηλάτηση των κοινωνικών δεσμών μεταξύ των ελευθέρων Σπαρτιατών και Σπαρτιατισσών, θέτοντας έτσι σε δεύτερη μοίρα την ιδιωτική και οικογενειακή ζωή. Ως εκ τούτου αγόρια και κορίτσια ελάμβαναν παρόμοια εκπαίδευση, ενώ η κοινωνική νοοτροπία της πόλης επέτρεπε να εκτίθενται στα μάτια του αρσενικού πληθυσμού τα γυμνά ή ντυμένα ανάλαφρα γυναικεία κορμιά και τανάπαλιν¹⁹. Άλλωστε η εξωτερική εμφάνιση μιας γυναίκας έπαιζε το καθοριστικότερο ρόλο στην επιλογή συζύγου, ενώ δευτερεύοντα ρόλο διαδραμάτιζε η προίκα. Είναι δε δόκιμο να σημειωθεί ότι η σπαρτιατική αγωγή προσέδιδε στις γυναίκες της εποχής μια πιο αρρενωπή συμπεριφορά από τις γυναίκες των άλλων πόλεων κι εκείνες αντιλαμβανόμενες την αναβαθμισμένη κοινωνική τους θέση λειτουργούσαν πιο ελεύθερα και ανεξάρτητα²⁰.

Η πολυανδρία ήταν επίσης μια καθιερωμένη καινοτομία της αρχαίας Σπάρτης. Επρόκειτο για μια διαδεδομένη συνήθεια κατά την οποία δύο, τρεις, τέσσερις ή πέντε άνδρες μοιράζονταν την ίδια γυναίκα, οι οποίοι συνήθως ήταν αδέρφια. Επιπλέον, αυτό το ιδιαίζον έθιμο μπορούσε ακόμη να επεκταθεί

---

¹⁹ Βλ. Τσούκας Χ., *Αρχαίες γυναίκες*, 1992, Χατζηνικολή, Θεσσαλονίκη: σελ. 112-117.

²⁰ Βλ. Τσούκας, 1992, ό.π.

στην περίπτωση που ένας ηλικιωμένος είχε νέα σύζυγο και επιθυμούσε να αποκτήσει παιδιά με το να τη φέρει σε επαφή με έναν νεότερο και ρωμαλέο άνδρα. Επιπροσθέτως, αν κάποιος για ιδιαίτερους λόγους δεν επιθυμούσε να παντρευτεί, είχε τη δυνατότητα να ζητήσει μια παντρεμένη γυναίκα και με την προϋπόθεση της συγκατάθεσης του συζύγου της να αποκτήσει μαζί της παιδιά²¹.

Σε πολιτικό επίπεδο, οι Σπαρτιάτισσες δεν είχαν άμεση συμμετοχή στο πολιτικό γίνεσθαι της πόλης τους, εντούτοις απολάμβαναν σαφώς μεγαλύτερες ελευθερίες από τις γυναίκες της Αθήνας και ασκούσαν αναμφίβολα μεγαλύτερη επιρροή στους άνδρες τους. Ακόμη, οι γυναίκες της Σπάρτης μπορούσαν να έχουν κάποια οικονομική ανεξαρτησία, με τη περίπτωση της πατρούχου να είναι χαρακτηριστική. Πιο συγκεκριμένα, η πατρούχος μοναχοκόρη κληρονόμος έχει το δικαίωμα να κληρονομήσει και να διαχειριστεί την περιουσία του πατέρα της, την οποία μπορεί και να χρησιμοποιήσει ως προίκα. Το γεγονός είναι βέβαια δυνατό να οφείλεται μεταξύ άλλων στην ολιγανδρία της Σπάρτης εκείνη την εποχή, λόγω των αλλεπάλληλων πολέμων. Πράγματι, η ολιγανδρία της περιοχής υπήρξε ο κατεξοχήν αιτιώδης παράγοντας για τη συγκέντρωση της πλειοψηφίας των

---

²¹ Βλ. Πετροπούλου, 2000, ό.π.

κλήρων στα χέρια λίγων γυναικών, με φυσικό επακόλουθο την αύξηση της πολιτικής επιρροής τους²².

1.2. Η γυναίκα στα χρόνια του Μεσαίωνα

Κατά τα βυζαντινά χρόνια η κοινωνική θέση των γυναικών ήταν υψηλότερη από οποιαδήποτε άλλη πολιτισμένη κοινωνία της εποχής. Οι γυναίκες μπορούσαν τώρα να ασκούν επιρροή στην πολιτική και στις υποθέσεις του κράτους, όχι αποκλειστικά και μόνο μέσω των ανδρών, αλλά πολύ συχνά ασκώντας οι ίδιες άμεση εξουσία, ως ενθρονισμένες αυτοκράτειρες²³.

Στη πραγματικότητα, η βυζαντινή κοινωνία ήταν μια πατριαρχική κοινωνία και μάλιστα εντόνως συντηρητική, ώστε να έχει θεσμοθετήσει διακριτούς ρόλους για τους άνδρες και τις γυναίκες τόσο στην ιδιωτική όσο και στη δημόσια ζωή. Εντούτοις, ο αποκλεισμός των γυναικών από τη δημόσια ζωή μπορούσε να ανακληθεί κατά τις περιπτώσεις οπότε εκείνες ήταν αναγκασμένες από τις περιστάσεις να ενισχύσουν οικονομικά την οικογένειά τους. Επιπλέον, δεν ήταν λίγες οι εξέχουσες προσωπικότητες των βυζαντινών

---

²² Βλ. Θεοφιλοπούλου, Π., Η θέση των γυναικών στην ελληνική κοινωνία. Δράσεις της γενικής γραμματείας ισότητας, *Επιθεώρηση Εργασιακών Σχέσεων*, τχ, 52, 2012, σελ. 45-59, Πετροπούλου, 2000, ό.π. και Τσούκας, 1992, ό.π.

²³ Βλ. Καρζή Θ., *Η γυναίκα στο Μεσαίωνα*, 1989, Αυτοέκδοση, Αθήνα: σελ. 31-55.

γυναικών που διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στην πολιτική και κοινωνική ζωή της δικής τους εποχής, αλλά και στο μέλλον του Βυζαντίου. Την ίδια εποχή, όμως, οι εκκλησιαστικοί πατέρες είχαν περιγράψει με τα μελανότερα χρώματα τη γυναικεία φύση για την φερόμενη ως επικίνδυνη επιρροή της στους άνδρες. Οι ίδιοι μάλιστα προέβαλαν ως πρότυπο της σωστής κόρης και συζύγου την πλήρη υποταγή στον πατέρα και το σύζυγο²⁴.

Ο Μεσαίωνας, από την άλλη, δεν είναι τίποτε άλλο από τη χρονική περίοδος της ανθρώπινης ιστορίας που διαδέχεται την περίοδο της αρχαιότητας και τελειώνει με την Αναγέννηση. Καθώς μελετά εκείνη την εποχή, ο μέσος άνθρωπος του σήμερα είναι σχεδόν πεπεισμένος ότι η θέση της γυναίκας στα χρόνια του Μεσαίωνα ήταν υποβαθμισμένη και άθλια. Πράγματι, υπό τον ζυγό των αυταρχικών συζύγων, καταπιεσμένες από τους φεουδάρχες, υποτιμημένες από την Εκκλησία που τις θεωρεί ως αέναα σύμβολα της αμαρτίας και του κακού, οι γυναίκες του Μεσαίωνα φαίνεται να ζούσαν σε συνθήκες απόλυτης δυστυχίας και υποδούλωσης. Εντούτοις, κάτι τέτοιο δεν απεικονίζει με ακρίβεια την καθημερινή τους ζωή, αφού τα μεσαιωνικά χρόνια υπήρξαν σε πολλές περιπτώσεις πολύ καλύτερα για τη γυναίκα απ' ό,τι η προηγούμενη αρχαιότητα²⁵.

---

²⁴ Βλ. Θεοφιλοπούλου, 2012, ό.π. και Καρζή, 1989, ό.π.

²⁵ Βλ. Γιαντσή-Μελετιάδου Ν., Οι γυναίκες στο Μεσαίωνα. Ένα παράδειγμα γυναικείας πρωτοπορίας στην Ευρώπη των μεσαιωνικών χρόνων. Στο Ο. Καϊάφα (επ.). *Ο «σκοτεινός» Μεσαίωνας*, 2007, Σχολή Μωραΐτη. Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής

Στη πραγματικότητα, οι γυναίκες υπήρξαν γενικά υπόδουλες και υποταγμένες στο πλαίσιο ενός κόσμου, ο οποίος εμφανίζεται να κυριαρχείται από τις ανδρικές αρετές ιπποτών ή ασκητικών μοναχών, καθώς η εξουσία επέμενε να κρατά τις γυναίκες αποκλεισμένες από την κορυφή της κοινωνίας. Παρόλα αυτά, ανατρέχοντας στις πηγές της εποχής είναι δυνατόν να εντοπίσουμε μεταξύ άλλων παραδείγματα γυναικών που αποδεικνύουν το αντίθετο, εφόσον μπόρεσαν όχι μόνο να διοικήσουν επικράτειες, αλλά και να κυβερνήσουν με επάρκεια και σπουδαίες ικανότητες μεγάλους πληθυσμούς²⁶.

Πράγματι, στη μεσαιωνική ιστορία δεν είναι λίγα ή αδιάφορα τα παραδείγματα γυναικών που ασκούν τη βασιλική εξουσία είτε όταν ο σύζυγός τους απουσιάζει, είτε όταν τους έχει νομίμως ανατεθεί η αντιβασιλεία μέχρι την ενηλικίωση του γιου τους. Άλλες πάλι φανερώνονται να είναι τόσο δυναμικές ώστε να πάρουν την εξουσία στα χέρια τους ακόμη κι αν δεν συμβαίνει τίποτε από τα παραπάνω²⁷.

Βέβαια είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι η θέση της γυναίκας στη συντηρητική αγροτική κοινωνία είναι κατά πολύ δυσμενέστερη από αυτήν της αριστοκρατίας. Ο μισογυνισμός και η οικογενειακή βία αποτελούν χαρακτηριστικά φαινόμενα αυτής της τάξης. Κι από εκεί όμως δεν λείπουν τα

Παιδείας, Αθήνα και Μισύρης Β., Οι Ελληνίδες του Μεσαίωνα και ο εκπολιτισμός της Ευρώπης, 2006, Εύανδρος, Αθήνα: σελ. 89-112.

²⁶ Βλ. Μισύρης, 2006, ό.π.: σελ 109-112.

²⁷ Βλ. Καρζή, 1989, ό.π. και Γιαντσή-Μελετιάδου, 2007, ό.π.

παραδείγματα των γυναικών που έχουν επιβληθεί κυριολεκτικά στους συζύγους τους. Μάλιστα στη πλειοψηφία των περιπτώσεων αυτών φαίνεται να υπάρχει κάποια ισορροπία στους ρόλους των συζύγων όσον αφορά τη διαχείριση των οικιακών και οικογενειακών θεμάτων. Άλλωστε, όσες γυναίκες ευγενείς διέμεναν κατά διαστήματα σε χωριά, αποδεικνύουν πως η θέση της γυναίκας των ανώτερων τάξεων είναι σαφώς καλύτερη²⁸.

Από την άλλη πλευρά, αντιπροσωπευτικά της εποχής είναι και τα στερεότυπα που –όντας μισογυνικά- παρουσιάζουν τη γυναίκα ως την κατεξοχήν προσωποποίηση της αμαρτίας. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι δεν παρατηρούνται και σημαντικές εξαιρέσεις. Κατ' αρχάς, η μεσαιωνική Εκκλησία δεν διστάζει πολλές φορές να αναθέσει θέσεις ευθύνης με πολιτική και οικονομική ισχύ σε γυναίκες. Για παράδειγμα, οι ηγούμενες των μονών έχουν τη δυνατότητα να ασκούν εξουσία και να διαχειρίζονται πολλές φορές τις τεράστιες μοναστηριακές περιουσίες²⁹.

Με βάση τα παραπάνω, είναι δυνατόν να συμπεράνουμε, λοιπόν, ότι ο Μεσαίωνας αναγνώριζε στη γυναίκα θέση πολύ καλύτερη απ' ό,τι οι περισσότερες περιόδους της προγενέστερης ιστορίας και μάλιστα έδειχνε να αποδέχεται την ιδιαιτερότητα του φύλου της. Ακόμη, αξίζει να τονιστεί στον αντίποδα ότι ήταν κατά την διάρκεια του Μεσαίωνα, όταν η χριστιανική

---

²⁸ Βλ. Γιαντσή-Μελετιάδου, 2007, ό.π. και Μισύρης, 2006, ό.π.: σελ 109-112.

²⁹ Βλ. Γιαντσή-Μελετιάδου, 2007, ό.π.

σύνθεση αρσενικού και θηλυκού κατέρρευσε, με τον σκοταδισμό και τη θρησκευτική μισαλλοδοξία της εποχής να οδηγούν σε τρομερά εγκλήματα κατά του γυναικείου φύλου ανοίγοντας το δρόμο στην Ιερά Εξέταση. Στον όψιμο Μεσαίωνα σε πολλές περιοχές του δυτικού κόσμου, οι ιδιότητες των γυναικών εκείνες που στα προχριστιανικά πατριαρχικά περιβάλλοντα αποτελούσαν αντικείμενα σεβασμού ή ακόμα και φόβου, όπως επί παραδείγματι οι θεραπεύτριες, οι ιέρειες και οι μάντιες μετατράπηκαν τώρα σε στοιχείο μομφής που αρκούσε για να χαρακτηριστούν οι γυναίκες ως μάγισσες και να εκτελεστούν.

Κατά τα χρόνια αυτά, η σεξουαλικότητα της γυναίκας θεωρήθηκε ως σχεδόν συνώνυμη με την ίδια την ηθική αμαρτία. Ως εκ τούτου, δεν είναι διόλου αξιοπερίεργο το γεγονός ότι κατά την περίοδο του Διαφωτισμού η γυναίκα εξακολούθησε να θεωρείται κατώτερο ον³⁰.

1.3. Η γυναίκα κατά τον Διαφωτισμό και την Αναγέννηση

Η υποβαθμισμένη θέση της γυναίκας των προηγούμενων ετών φαίνεται πως διαιωνίστηκε σχεδόν ανέπαφη μέχρι και τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, οπότε παρουσιάζεται κάποια πρόοδος. Στη πραγματικότητα μόνο κατά τα χρόνια του

---

³⁰ Βλ. Γιαντσή-Μελετιάδου, 2007, ό.π., De Riencourt , 2001, ό.π. και Μισύρης, 2006, ό.π.: σελ 120-122.

ευρωπαϊκού Διαφωτισμού εξέχοντες στοχαστές και σημαίνοντες φιλόσοφοι αρχίζουν να υποστηρίζουν τα δικαιώματα των γυναικών και να αναζητούν επιχειρήματα και τεκμήρια υπέρ της ισότητας των φύλων, χωρίς ωστόσο να εκλείπει ο αντίλογος. Πράγματι, ανατρέχοντας στην ιστορία θα δούμε ότι η οικουμενικότητα και ο ορθολογισμός αποτελούν τις θεμελιώδεις αρχές του Διαφωτισμού κι εντούτοις εκείνα σπανίως αφορούν τελικά τις γυναίκες στη διανοήση της εποχής³¹.

Η παραπάνω ιδιαιτερότητα των ανθρωπιστικών και φιλελεύθερων απόψεων οδήγησε πολλούς διακεκριμένους εκπροσώπους της εποχής με επικεφαλής τον Ζαν Ζακ Ρουσσώ στη προσπάθεια να νομιμοποιήσουν τη θέση της γυναίκας στην κοινωνία, εξηγώντας ότι η κυρίως διαφορά των φύλων οφείλεται στην ιδιάζουσα γυναικεία φύση. Υπό αυτή την οπτική, οι μεγάλοι διανοητές της εποχής επιχείρησαν, λοιπόν, να ορίσουν τη θηλυκότητα με τη βοήθεια των θετικών επιστημών και της ιατρικής, που εν τέλει αποφάνθηκαν ότι οι γυναίκες αποτελούσαν ξεχωριστό είδος μέσα στο ανθρώπινο γένος, το οποίο διαφοροποιούνταν κυρίως χάρη στην αναπαραγωγική του λειτουργία. Επιπλέον, υποστηρίχθηκε επίμονα ότι οι γυναίκες βρίσκονταν κατά πολύ εγγύτερα στη φύση σε σύγκριση με τους άνδρες³². Μάλιστα η παραπάνω άποψη αξιοποιήθηκε προκειμένου να υποστηριχθεί η έλλειψη ανεξαρτησίας των γυναικών της εποχής με το πρόσχημα ότι εκείνες είναι υπερβολικά

---

³¹ Βλ. Δεληκωστόπουλος, 2007, ό.π.: σελ. 89-130.

³² Βλ. Παβή και συν., 2010, ό.π.: σελ. 28-33.

συναισθηματικές, εύπιστες και ανίκανες για ορθολογικούς συλλογισμούς. Κατά συνέπεια, η γυναίκα παρέμεινε και πάλι απόλυτα υποταγμένη στο ανδρικό φύλο, χωρίς να της αναγνωρίζονται διακριτά και πλεονάζοντα δικαιώματα³³.

---

³³ Βλ. Δεληκωστόπουλος, 2007, ό.π.: σελ. 89-99.

Κεφάλαιο 2^ο. Η εξέλιξη της θέσης της γυναίκας στη σύγχρονη ιστορία

2.1. Το γυναικείο κίνημα ως μοχλός κοινωνικής αναβάθμισης

Στην προσπάθεια του να ορίσει κάποιος τον Φεμινισμό είναι βέβαιο πως θα βρεθεί αντιμέτωπος με ποικίλους βιβλιογραφικούς ορισμούς, οι οποίοι όμως διαφέρουν λιγότερο ή περισσότερο μονάχα στις επιμέρους λεπτομέρειες. Έτσι, είναι δυνατόν να ορίσουμε τον Φεμινισμό κατά τρόπο κοινώς αποδεκτό ως το κίνημα εκείνο που προασπίζει τα δικαιώματα των γυναικών και αγωνίζεται για την ισότητα των φύλων σε κάθε πτυχή της κοινωνικής ζωής και την ιδιωτικής ζωής. Ακόμη περισσότερο, το ενδιαφέρον του δεν μονοπωλείται από τις θεσμικές μεταρρυθμίσεις τις οποίες προτείνει για την εξασφάλιση και την προστασία της ισότητας, αλλά οργανώνεται σε ιδεολογικό ρεύμα που καταπιάνεται με όλες τις εκφάνσεις της κάθε εθνικής κουλτούρας, της οικονομίας, της ταξικής κατανομής της κοινωνίας, του κρατικού μηχανισμού και της οικογένειας που σχετίζεται με την διαφορετική αντιμετώπιση ανάμεσα στα δύο βιολογικά φύλα, τον άνδρα και την γυναίκα³⁴.

---

³⁴ Βλ. Χαραλάμπους Δ., Φεμινισμός. Ένα νέο είδος κριτικής σκέψης;, 9ο Συνέδριο Παιδαγωγικής, Εταιρείας Κύπρου, 2.06.2006, Λευκωσία: σελ. 957-968.

Θα μπορούσε κανείς να πει ότι η ιστορία των σύγχρονων γυναικείων κινημάτων βρίσκει την αφετηρία της στα τέλη του 18^{ου}, όταν η Γαλλίδα συγγραφέας Felicite Louise de Keralio επιμελείται μια πολύτομη συλλογή με αποσπάσματα από τα λογοτεχνικά έργα γυναικών συγγραφέων, ενώ λίγο καιρό αργότερα δημοσιεύει άρθρα σχετικά με τα δικαιώματα των γυναικών σε μια επαναστατική εφημερίδα στην οποία διαθέτει τακτικά τις μεταφράσεις των κλασικών λογοτεχνικών έργων με τις οποίες καταπιάνεται. Καθώς η Keralio αφοσιώνεται προς τα τέλη της ζωής της στην συγγραφή της ιστορίας της Γαλλικής Επανάστασης, γίνεται αποδεκτή από τους κύκλους των ανδρών ως η πρώτη Γαλλίδα ιστοριογράφος³⁵. Ο De Riencourt (2001)³⁶ βρίσκει μια παράλληλη βελτίωση της θέσης της γυναίκας στην Ιταλία, όπου, κατά την γνώμη του, εμφανίζεται το πρώτο πρότυπο της χειραφετημένης γυναίκας. Ο Riencourt εκφράζει την άποψη ότι το εκρηκτικό ταπεραμένο των Ιταλίδων, που συμμετείχαν ως ανεξάρτητες στις αγροτικές εργασίες και έφεραν στο προσκήνιο το πρότυπο της «ανδρογυναίκας», της δυναμικής γυναίκας που κατορθώνει να επιδείξει κάποια σωματική ρώμη, αλλά και την τόλμη να αναλάβει τα ινία του οίκου της, έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην καλλιέργεια του

---

³⁵ Βλ. Hesse C., *The other Enlightenment. How French women became modern*, 2001, Princeton University Press, New Jersey: p. 82-87 και Diefendorf B. & Hesse C., *Culture and Identity in Early Modern Europe (1500-1800): Essays in Honor of Natalie-Zymon Davis*, 1993, University of Michigan, USA: 238-241.

³⁶ Βλ. De Riencourt A., *Γυναίκες και εξουσία*, μφτρ. Χούνος Ν., 2001, εκδόσεις Τραυλός, Αθήνα: σελ. 617-629.

κατάλληλου εδάφους για την έλευση του πρώιμου Φεμινισμού στα μέσα του 18^{ου} αιώνα.

Πράγματι κατά την ύστερη περίοδο του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού εμφανίζεται κάποια συστηματική δραστηριότητα υπέρ της αναβάθμισης της θέσης της γυναίκας. Χαρακτηριστικά είναι τα παραδείγματα της Olympe de Gouges, της Mary Wollstonecraft, αλλά και του Marquis de Condorcet. Πιο συγκεκριμένα, η De Gouges ανέπτυξε φεμινιστική δράση και δημοσίευσε την πρώτη δομημένη «Διακήρυξη των Δικαιωμάτων των Γυναικών»³⁷ το 1791. Λίγο αργότερα θα έφερνε στο φως της δημοσιότητας άλλη μια εξαιρετική εργασία της υπό τον τίτλο «Κοινωνικό Συμβόλαιο», όπου θα αναφερόταν στην ανάγκη να υπάρχει ισότητα ανάμεσα στα δύο μέλη ενός συζυγικού δεσμού τονίζοντας επιπλέον ότι η γυναίκα θα πρέπει να είναι ελεύθερη να επιλέγει τον σύντροφό της, ακριβώς όπως μέχρι τότε οι άνδρες επέλεγαν τις συζύγους τους. Μια τέτοια άποψη υπήρξε ριζοσπαστική και ιδιαίτερα επαναστατική για την εποχή της, ώστε την καθιέρωσε στην Ιστορία ως πρωτεργάτη του Γυναικείου Κινήματος³⁸. Η Wollstonecraft, από την άλλη μεριά, δημοσίευσε μόλις έναν χρόνο έπειτα από την De Gouges το έργο της «Υπεράσπιση των Δικαιωμάτων της Γυναίκας»³⁹, όπου αναφέρθηκε στην ανάγκη να

---

³⁷Βλ. Hesse C., 2001, ό.π.: σελ. 54 και De Gouges O., *Déclaration des droits de la Femme et de la Citoyenne*, 1791, Paris.

³⁸ Βλ. Γουσέτης Δ., Τι είναι μια λέξη;, Αυγή, 04.06.2000: σελ. 19.

³⁹Βλ. Wollstonecraft M., *A Vindication of the Rights of Woman*, 1792, London.

μορφώνονται οι γυναίκες αφού εκείνες ήταν και οι βασικές υπεύθυνες για την αγωγή των παιδιών του έθνους. Ο De Condorcet από την πλευρά του τάχθηκε ενεργά υπέρ της κίνησης για την συμμετοχή των γυναικών στην εκπαίδευση. Η στάση του έχει εξαιρετική σημασία για το Γυναικείο Κίνημα, αφού δεν ήταν απλώς ένας άνδρας υπέρ της ισότητας των γυναικών, αλλά κι ένας διακεκριμένος επιστήμονας, μαθηματικός και φιλόσοφος με αδιάκοπη πολιτική δράση στην Γαλλία⁴⁰.

Ο 19^{ος} αιώνας θα σηματοδοτηθεί από την εισαγωγή αρκετών γυναικών στις ανώτερες σπουδές, όπου θα διαπρέψουν ως επιστήμονες και θα συνδιαλεχθούν με τους ομότιμους τους ως ίσες προς ίσους. Η δημόσια στήριξη των γυναικείων προσπαθειών για ισότητα από τις εξέχουσες προσωπικότητες του ευρωπαϊκού σκηνικού του 18^{ου} αιώνα σε συνδυασμό με τις ιδεολογικές ζυμώσεις που είχαν προκύψει χάρη στα σχετικά φιλοσοφικά συγγράμματα γυναικών στοχαστών της ίδιας εποχής οδήγησαν στην συγγραφή του έργου «Η Υποταγή των Γυναικών»⁴¹ από τον οικονομολόγο και φιλόσοφο John Stuart Mill. Στο έργο αυτό, ο Mill υποστήριξε ότι η καλλιέργεια της ανισότητας ανάμεσα στα δύο φύλα, η οποία προκύπτει τόσο από την απαξιωτική στάση των ανδρών προς αυτές, όσο και από την αντίληψη που εκείνες αναπαράγουν για τον εαυτό τους, εμποδίζει σημαντικά την πρόοδο της

---

⁴⁰ Βλ. το σχετικό λήμμα στο Βώρος Χ., Φιλοσοφικό και Κοινωνιολογικό Λεξικό, τ.Γ', 1995, Εκδόσεις Καπόπουλος, Αθήνα, σελ.100.

⁴¹ Mill, J.S., The Subjection of Women, 1869, London.

ανθρωπότητας. Ήδη περίπου δυο δεκαετίες πριν έχει προηγηθεί η περίφημη «Διακήρυξη Αισθημάτων»⁴² στο Συνέδριο για τα Δικαιώματα των Γυναικών στο Seneca Falls της Νέας Υόρκης. Η διακήρυξη αυτή παραμένει πολύ σημαντική για την εξέλιξη της κοινωνικής θέσης της γυναίκας, αφού προβάλλει μεταξύ άλλων σε προεξέχουσα θέση το αίτημα της απόκτησης του εκλογικού δικαιώματος από τις γυναίκες, ενώ μετέδωσε τον παλμό του Γυναικείου Κινήματος από τον ευρωπαϊκό κόσμο στην Αμερική.

Γενικότερα, κατά τον 19^ο αιώνα ιδρύονται έντυπα που απευθύνονται σε γυναίκες, όπως είναι η αμερικανική “Ladies’ Home Journal”, ενώ πολλοί λόγοι της εποχής καταπιάνονται με τους σχετικούς κοινωνικούς προβληματισμούς. Στις 8 Μαρτίου του 1857 οι Νεοϋορκέζες εργάτριες του βιοτεχνικού τομέα ιματισμού θα ξεσηκωθούν ενάντια στις εργασιακές διακρίσεις στις οποίες υπόκεινται λόγω του φύλου τους. Οι μαζικές διαδηλώσεις και οι πολυπληθείς πορείες διαμαρτυρίας τους είχαν ως αποτέλεσμα την βίαιη καταστολή τους από τις αστυνομικές δυνάμεις της Νέας Υόρκης, ωστόσο, οι ίδιες σηματοδότησαν την πρώτη ακτιβιστική συσπείρωση των εργαζόμενων γυναικών και ανέδειξαν την πολιτική δύναμη του Γυναικείου Κινήματος.⁴³

---

⁴² Seneca Falls Convention, Declaration of Sentiments, 1848, New York.

⁴³ Βλ. Χατζηχρήστου Ε., «Αμφισβητούνται πάλι οι κατακτήσεις μας», Καθημερινή, 16.03.2008: σελ. 10-12 και Howard-Zophy A., Handbook of American women's history, 1990, Garland, USA: p. 187.

Με την έλευση του 20^{ου} αιώνα οι ανεπτυγμένες χώρες άρχισαν σταδιακά να παραχωρούν το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι στις γυναίκες με πρώτη την Φινλανδία το 1906, ώστε στην νέα χιλιετία μπορεί κανείς να μιλά για ουσιαστική βελτίωση της θέσης της γυναίκας στον ευρωπαϊκό χώρο, χωρίς δυστυχώς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν ακόμη πάρα πολλές αλλαγές που πρέπει να συντελεστούν. Σε κάθε περίπτωση η φεμινιστική κίνηση συνετέλεσε καθοριστικά ώστε να πραγματοποιηθεί η πολυπόθητη αποδοχή της ισότητας των φύλων, έστω και στο περιορισμένο εύρος της Ευρωπαϊκής Ένωσης και μόλις σε έναν ικανοποιητικό βαθμό⁴⁴.

Τι ακριβώς όμως είναι αυτός ο Φεμινισμός για τον οποίο γίνεται τόσος λόγος και ποια είναι τα διδάγματά του; Πρόκειται για ένα ιδεολογικό κίνημα το οποίο περιλαμβάνει σκέψεις και αντιλήψεις που υπέβασκαν για αιώνες, αλλά κατόρθωσαν να εκφραστούν ρητά και τεκμηριωμένα μόνο στα μέσα του 18^{ου} αιώνα. Ο Φεμινισμός έλαβε το όνομά του από την λατινική λέξη femina που σημαίνει «γυναίκα». Κατά συνέπεια, πρόκειται για το ιδεολογικό ρεύμα που αναφέρεται στην γυναίκα ως κοινωνικό ον και ρόλο. Ως ιδεολόγημα υποστηρίζει με λίγα λόγια ότι η ανισότητα των φύλων αποτελεί κοινωνικό κατασκεύασμα και δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Σε γενικές γραμμές η γυναίκα οφείλει να αναγνωρίζει την βιολογική διαφορετικότητά της χωρίς ωστόσο να την αντιλαμβάνεται ως σύμπτωμα κατωτερότητας σε σύγκριση με το ανδρικό φύλο. Αν και η ισότητα υπήρξε πάντα η πρώτη

---

⁴⁴ Βλ. Κουλούρη Χ., «Από τη νοικοκυρά στο μανεκέν», Το Βήμα, 24.12.2000: σελ. 32.

θεμελιώδης επιδίωξη του Φεμινισμού σε ορισμένες περιπτώσεις εμφανίστηκαν και παρεκκλίνοντα ρεύματά του που προέβαλλαν την απαίτηση να επιστρέψει η κοινωνία στην αρχαία μητριαρχική της κατάσταση, την οποία θεωρούσαν ως «φυσική». Παρόλα αυτά, μια σημαντική εκπρόσωπος του φεμινιστικού κινήματος, η συγγραφέας και φιλόλογος Simon de Beauvois ήταν ίσως η πρώτη που ισχυρίστηκε ότι η φλεγόμενη επιθυμία μερικών γυναικών να ανατρέψουν τους ρόλους και να υποτάξουν τους άνδρες φανερώσει αφενός την αίσθηση κατωτερότητας που έχουν οι ίδιες για τον εαυτό τους, αφετέρου την αντίφαση τους απέναντι στα διδάγματα του Φεμινισμού περί ισότητας.

Σε κάθε περίπτωση η φεμινιστική ιδεολογία εξέφρασε την άποψη ότι παρόλο που υπάρχουν μόνο δύο βιολογικά φύλα, τα κοινωνικά φύλα ποικίλουν σε αριθμό και είδος κι ότι αυτά θα πρέπει να είναι μεταξύ τους ίσα ως προς τα δικαιώματα και την αντιμετώπισή τους. Επιπλέον προέβαλε ως μεγαλύτερο εχθρό της γυναίκας τον υποδουλωτικό ζυγό της παραδοσιακής πατριαρχίας και τον σεξιστικό ηθικισμό που αντιμετωπίζει τα δυο φύλα με «δυο μέτρα και δυο σταθμά».

Αναφέρθηκε προηγουμένως ότι ο Φεμινισμός διαχύθηκε σε διάφορα υπό-ρεύματα τα οποία μπορεί να γεννήθηκαν μέσα από τις κεντρικές ιδέες του, αλλά διαχωρίστηκαν από αυτόν σε πολλές από τις θέσεις του. Για παράδειγμα σήμερα υπάρχουν φεμινιστικά ρεύματα που στρέφονται γύρω από την ιδέα της ισότητας και στοχεύουν σε αυτήν, αλλά υπάρχουν και εκείνα που παραμένουν πιστά στον γυναικοκεντρισμό τους και επιδιώκουν την ανατροπή

της φαλλοκρατίας από μια γυναικοκρατία με την μετατροπή του γυναικείου φύλου σε ισχυρού. Υπάρχουν ακόμη ρεύματα που ισχυρίζονται ότι η διάκριση ανάμεσα στα φύλα είναι αποτέλεσμα των πολιτιστικών προτύπων και άλλα τα οποία θεωρούν ότι τέτοιες διακρίσεις υφίστανται αποκλειστικά και μόνο επειδή εξυπηρετούν τον σύγχρονο καπιταλισμό. Παρατηρείται δηλαδή ότι κατά την ανάπτυξη της φεμινιστικής ιδέας η κοινωνική έννοια της γυναίκας συνδέθηκε ολοένα και περισσότερο με τα διάφορα παρακλάδια της πολιτικής ζωής, όπως είναι η οικονομία και η πολιτεία, ενώ ορισμένα ρεύματα μονοπωλούν το ενδιαφέρον τους σ' αυτές τις εξειδικεύσεις.

Ανατρέχοντας στις σελίδες της Ιστορίας, το κίνημα του Φεμινισμού υποστηρίχθηκε ενεργά κυρίως από εκπροσώπους του γυναικείου φύλου και σε ελάχιστες περιπτώσεις άνδρες έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξή του. Όπως και να 'χει, κατά την διάρκεια του 20^{ου} αιώνα χάρη στην αδιάκοπη δράση των διεθνικών γυναικείων κινημάτων επιτεύχθηκε η κατά τόπους αναβάθμιση των πολιτικών τους δικαιωμάτων, η προστασία τους από την κρατική κοινωνική πρόνοια, η ισότιμη εισαγωγή τους στην εκπαίδευση και την εργασία, αλλά και η ποινικοποίηση της βίας και της καταπίεσης εναντίον τους⁴⁵.

---

⁴⁵ Για το Φεμινιστικό Κίνημα βλ. Hannam J., *Feminism*, 2007, Pearsoneditions, GreatBritain, Χαραλάμπους Δ., 2006, ό.π., Δεληγιάννη-Κουιμτζή Β., *Αναζητώντας το φύλο του πολίτη. Έμφυλη Οικουμενικότητα και πολλαπλότητα των φύλων*, Κέντρο Γυναικείων Μελετών και

Καθώς οι περισσότερες ανεπτυγμένες χώρες έχουν εξισώσει σε μεγάλο βαθμό τα δικαιώματα των δυο φύλων, η ανάγκη για φεμινιστικό ακτιβισμό έχει περιπέσει σε ύφεση. Ωστόσο, ο Φεμινισμός του Τρίτου Κόσμου εξακολουθεί να παλεύει για την αναβάθμιση του ρόλου της γυναίκας σε υποανάπτυκτες χώρες, όπου μάλιστα οι εκπρόσωποί του απειλούνται ακόμη και με βασανισμό ή θάνατο για την δράση τους. Έτσι, έπρεπε λόγω χάριν να φτάσουμε στα 2012 ώστε με απαίτηση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών να απαγορευθεί η κλειτοριδεκτομή των γυναικών της Ανατολής, ενώ γίνονται ακόμη προσπάθειες για την απαγόρευση του θανάτου δια λιθοβολισμού των γυναικών που έχουν πέσει θύματα βιασμού στο Πακιστάν. Όλα αυτά μαρτυρούν πως δικαιώματα που νοούνται ως κατακτημένα και ίσα στην δική μας κοινωνία για την γυναίκα βρίσκονται ακόμη πολύ μακριά από την καθημερινότητα των γυναικών άλλων γεωγραφικών τοποθεσιών και κουλτούρας. Όσο αυτή η ανισότητα εξακολουθεί να αναπαράγεται ο Φεμινισμός δεν παύει να είναι απαραίτητος για την διεκδίκηση των γυναικείων δικαιωμάτων στους τόπους όπου αυτή η ανάγκη αποτελεί όχι μόνο παράγοντα για την βελτίωση της ποιότητας ζωής της γυναίκας αλλά και ζήτημα επιβίωσης⁴⁶.

Ερευνών «Διοτίμα», 1999, Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα: σελ. 535-576 και Φεμινιστικό Δίκτυο, <http://feminist.net.tripod.com/feminism.html>.

⁴⁶ Βλ. Ντόκου Χ., «Φεμινισμός», Φυλοπαιδεία, <http://www.thefylis.uoa.gr/fylopedia>.

2.2. Η απόκτηση πολιτικών δικαιωμάτων και η σημασία τους

Όταν η Φινλανδία θα έκανε το αποφασιστικό βήμα ως η πρώτη χώρα που παραχώρησε το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι στις γυναίκες, θα αποκτούσε ήδη από την πρώτη χρονιά 19 γυναίκες πολιτευόμενες στο Κοινοβούλιο. Η κατάκτηση του δικαιώματος της ενεργητικής γυναικείας συμμετοχής στα κοινά όμως δεν ήλθε κάποια στιγμή σαν κεραυνός εν αιθρία, αλλά υπήρξε αποτέλεσμα μακροχρόνιων και δυναμικών αγώνων από το Φεμινιστικό Κίνημα. Καθώς η Γαλλία θεωρήθηκε η γενέτειρα του Φεμινισμού, ενώ παράλληλα εκεί αναπτύχθηκαν οι πρώτες οργανωμένες διεκδικήσεις του εκλογικού δικαιώματος, οι ακτιβίστριες φεμινίστριες πήραν το παρατσούκλι «σουφραζέτες» από το γαλλικό suffrage, που σημαίνει «δικαίωμα ψήφου».

Η ιστορία της γυναικείας ψήφου και οι σχετικοί αγώνες των γυναικών κρατούν όμως από πολύ παλαιότερα. Η Ιστορία μας διδάσκει ότι κατά την διάρκεια 18^{ου} αιώνα οι γυναίκες της Κορσικής ψήφιζαν για την κοινοβουλευτική τους εκπροσώπηση εφόσον είχαν συμπληρώσει τα 25 τους χρόνια, παρόλο που η Γαλλία κατήργησε αυτό τους το δικαίωμα όταν κατέλαβε το νησί. Στην Αμερική του 19^{ου} αιώνα ορισμένες πολιτείες της Αμερικής ενεργοποιούσαν ή ανακαλούσαν το δικαίωμα των γυναικών να ψηφίζουν κατά περιόδους. Στα τέλη του ίδιου αιώνα η Αυστραλία και η Νέα Ζηλανδία είχαν πια θεσπίσει το δικαίωμα της ψήφου, όμως χρειάστηκε να φθάσουν στην αυγή του επόμενου αιώνα για να τους επιτρέψουν ακόμη να θέτουν οι ίδιες υποψηφιότητα και να

πολιτεύονται. Από το 1907 έως το 1928 οι γυναίκες είχαν αποκτήσει δικαίωμα ψήφου στην Νορβηγία, την Ολλανδία, την Σοβιετική Ρωσία, την Πολωνία, την Δανία, την Γερμανία και τον Καναδά. Ακολούθησαν η Τουρκία και η Αμερική. Επιπλέον, στα μέσα του 20^{ου} αιώνα ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών θα καθιέρωνε το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι για τις γυναίκες των κρατών-μελών του⁴⁷.

Όλα άρχισαν όταν η Marie-Olympe de Gouges επιδιώκει να υπερβεί την εικόνα της εύθραυστης αιθέριας ύπαρξης της πάντοτε υποταγμένης στον πατέρα ή τον σύζυγό της και διεκδίκησε δημόσια το δικαίωμα της ψήφου για τις γυναίκες. Συνέπεια της αγωνιστικής της πράξης ήταν η δημόσια κατατόμησή της το 1793 στην παρισινή Πλατεία της Επανάστασης στην οποία καταδικάστηκε ως εχθρός του λαού υπό την κατηγορία ότι «θέλησε να γίνει πολιτικός και ξέχασε τις αρετές που αρμόζουν στο φύλο της». Τούτη η δολοφονία θεωρήθηκε ο εναρκτήριο κρότος που σήμανε την αρχή των οργανωμένων αγώνων για την χειραφέτηση των γυναικών. Ακολούθησαν λοιπόν οι μεγάλοι αγώνες του Γυναικείου Κινήματος της Ευρώπης και της Αμερικής. Η δράση του κινήματος αυτού δεν περιελάμβανε κοσμήματα και δαντέλες, ούτε μονάχα ρητορικές θεωρίες. Αντίθετα, οι πρώτες φεμινίστριες-ακτιβίστριες στον αγώνα τους για το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι

---

⁴⁷Προβλ. Beasley B., *What Is Feminism? An Introduction to Feminist Theory*, 1999, Sage Publications, London: p.78-134 και Φουτσιτζή Λ., «Η πάλη για την γυναικεία ψήφο», *LIFO*, 06.05.2012, <http://www.lifo.gr/team/omorfia/30432>.

χρησιμοποίησαν ως όπλα τους τις απεργίες, τις διαδηλώσεις, την απεργία πείνας και τις συγκρούσεις με τις αστυνομικές δυνάμεις⁴⁸.

Στην Ελλάδα τέτοιες αγωνιστικές εκδηλώσεις ήταν άγνωστες για την επικράτεια, ενώ ο μοναδικός σύλλογος που συνιστούσε ένωση γυναικών ήταν ο Φιλανθρωπική Εταιρεία Γυναικών που άκμασε στα 1855 και μολονότι έφερε ένα πλήθος γυναικών σε άμεσο διάλογο, ελάχιστα συνετέλεσε στην καλλιέργεια μιας φεμινιστικής συνείδησης. Από το 1887 η Καλλιρόη Παρρέν κάνει το αποφασιστικό βήμα προς την διεκδίκηση μιας αναβαθμισμένης και ισότιμης θέσης της γυναίκας στην κοινωνία ιδρύοντας ένα έντυπο υπό τον τίτλο «Εφημερίδα Κυριών» με άρθρα που συντάσσονται από γυναίκες και απευθύνονται σε γυναίκες. Η αλήθεια είναι ότι η Παρρέν υπήρξε αρχικά συντηρητική και δεν εξέφραζε ριζοσπαστικές αντιλήψεις γύρω από το γυναικείο κίνημα και τα πολιτικά δικαιώματα των φύλων. Αν και διεκδίκησε καλύτερες συνθήκες ζωής για το φύλο της, αρχικά απέφευγε να κάνει ευθέως λόγο για την χειραφέτησή του: «Ούτε πολιτική ψήφο διεκδικήσαμε ούτε προνόμια επίσημα από την πολιτεία ούτε καν επιφανείς θέσεις και αξιώματα. Εμείς ένα επιδιώκουμε: την εξασφάλιση του άρτου των γυναικών με έντιμη και αξιοπρεπή εργασία, για να μην κινδυνεύουν σήμερα οι φτωχές γυναίκες να πεθάνουν της πείνας». Ωστόσο, η Παρρέν θεωρήθηκε ως η πρωτοπόρος του γυναικείου κινήματος στην Ελλάδα κυρίως επειδή ενόχλησε το πιο

---

⁴⁸ Βλ. Γουσέτης Δ., 2000, *ό.π* και Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου Α., «Γυναίκα και πολιτική», *Επτά Ημέρες-Καθημερινή*, 15.02.2002: σελ. 20-23.

συντηρητικό από αυτήν κατεστημένο, αλλά και διότι έθεσε για πρώτη φορά γυναικεία θέματα στον δημόσιο διάλογο φέρνοντας το «ασθενές» φύλο στο προσκήνιο, ενώ δημιούργησε φορείς όπως η εφημερίδα και το «Λύκειο των Ελληνίδων», που δημιούργησαν τους πρώτους πυρήνες του γυναικείου προβληματισμού. Επιπλέον, στην πορεία της ζωής της τάχθηκε επίσημα και ενεργά υπέρ του φεμινιστικού κινήματος και υπέστη τις συνέπειες της μαχητικής της προσπάθειας για την ισότητα των φύλων⁴⁹.

Στην ελληνική επικράτεια, λοιπόν, οι πρώτες προσπάθειες για την κατάκτηση της γυναικείας ψήφου πραγματοποιήθηκαν το 1920 όταν η Μαρία Νεγρεπόντη ίδρυε τον «Σύνδεσμο για τα Δικαιώματα των Γυναικών», ενώ το Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδος έβγαине στους δρόμους με το σύνθημα «Σφυρί, δρεπάνι και ψήφο στο φουστάνι». Όμως οι Ελληνίδες δεν θα προσέρχονταν στις κάλπες παρά μόνο από το 1934 και έπειτα, οπότε και ψήφισαν στις δημοτικές εκλογές, ωστόσο η παραχώρηση του δικαιώματος απευθυνόταν μόνο στις εγγράμματες γυναίκες που δεν ξεπερνούσαν τις δυόμιση εκατοντάδες σε ολόκληρη την χώρα. Δέκα χρόνια αργότερα και κατά την διάρκεια της επέλασης των Ναζί οι γυναίκες της Ελλάδας θα ψήφιζαν για

---

⁴⁹ Βλ. Λούπα Χ., «Ο αγώνας για τη γυναικεία ψήφο - Οι πρώτες Ελληνίδες φεμινίστριες», 18.02.2012, *TVXS*, <http://tvxs.gr/news/user-post/o-agonas-gia-ti-gynaikeia-psifo-oi-protess-ellinides-feministries> και Φράγκος Σ., «Η επανάσταση της Καλλιρρόης Παρρέν», *Το Βήμα*, 31.12.2010: σελ. 24. Βλ. ακόμη το λήμμα του Εθνικού Κέντρου Βιβλίου, «Καλλιρρόη Παρρέν», *Αρχείο Ελλήνων Λογοτεχνών*, <http://www.ekebi.gr/>.

πρώτη φορά, αλλά τυπικά το δικαίωμά τους θα κατοχυρωνόταν μόλις το 1952 από το Σύνταγμα⁵⁰.

Σήμερα οι Ελληνίδες έχουν ίσα εκλογικά δικαιώματα με τους Έλληνες, ενώ ο αριθμός των γυναικών που εκλέγονται στο βουλευτικό αξίωμα έχει αυξηθεί σημαντικά. Ήδη στις εκλογές του 2012 εισήχθησαν στο Κοινοβούλιο 61 γυναίκες ως εκλεγμένοι βουλευτές. Επιπλέον, το κόμμα της αξιωματικής αντιπολίτευσης είναι εκείνο που έχει την μεγαλύτερη γυναικεία αντιπροσώπευση στην κοινοβουλευτική του ομάδα και οι γυναίκες-μέλη του οποίου αναπτύσσουν έντονη φεμινιστική δράση καθώς έχουν ιδρύσει το Δίκτυο Γυναικών του ΣΥ.ΡΙΖ.Α. Οι εξελίξεις είναι λοιπόν ενθαρρυντικές στη Ελλάδα αναφορικά με την θέση των γυναικών στην πολιτική σκηνή ως πολιτών και ως πολιτευτών⁵¹.

---

⁵⁰ Βλ. Βαφειάδη-Κατσαρή Τζ., «Γυναίκες της Πρωτοπορίας», *Παρατηρητής της Θράκης*, τχ. 45, Άνοιξη 2010: σελ. 13-31 και Βλαχούτσικου Χρ., *Όταν οι γυναίκες έχουν διαφορές. Αντιθέσεις και συγκρούσεις γυναικών στην σύγχρονη Ελλάδα*, 2003, Εκδόσεις Μέδουσα, Αθήνα: σελ. 181-219.

⁵¹ Βλ. Νικολακόπουλος Δ., «Η αποχή και οι γυναίκες «κλειδιά» της αναμέτρησης», *Το Βήμα*, 29.06.2012: σελ. 9.

2.3. Η πρώτη υπέρβαση των στερεότυπων του φύλου στην Ευρώπη

Σήμερα είναι κοινώς αποδεκτό ότι η σύγχρονη Ευρωπαία γυναίκα έχει κατορθώσει σε πολλές περιπτώσεις να υπερβεί τον πατροπαράδοτο ρόλο της, ο οποίος την ήθελε να είναι η κυρίως υπεύθυνη για την ανατροφή των παιδιών, την διαχείριση των πρακτικών υποχρεώσεων της οικογενειακής στέγης και πάντοτε υποταγμένη σε στενές ηθικιστικές αντιλήψεις που επιβεβαίωναν και αναπαρήγαγαν την ανδρική υπεροχή. Η γυναίκα που μορφώνεται, που ανταγωνίζεται ως επιστήμονας και επαγγελματίας τον άνδρα, που επιλέγει τον σύντροφό της και που μπορεί να συνάψει ερωτικές σχέσεις εκτός γάμου δεν είναι παρά μια συνηθισμένη Ευρωπαία.

Για πολλούς αιώνες οι γυναίκες της Ευρώπης όφειλαν να είναι θρησκευόμενες και να ακολουθούν τα όσα επιτάσσουν τα κοινώς αποδεκτά πρότυπα ηθικής. Παραδείγματος χάριν, η σύζυγος όφειλε να καταβάλλει κάθε προσπάθεια να κρατήσει την οικογένεια ενωμένη και τον γάμο της σταθερό ακόμη κι αν αυτό σήμαινε ότι θα έπρεπε να ανεχθεί ποικίλες ταπεινώσεις, οι οποίες πολλές φορές εκφράζονταν με βία. Επιπλέον, ως κόρη ήταν υποχρεωμένη να ακολουθεί πιστά τις υποδείξεις του πατέρα της για την ζωή της ακόμη κι όταν εκείνες αφορούσαν στην επιλογή του συζύγου της ή το δικαίωμά της να μορφωθεί. Παρόλο που αρκετές Ευρωπαϊκές γυναίκες εργάζονταν, αυτό δεν ήταν ένα γενικευμένο φαινόμενο και αφορούσε κυρίως

εκείνες οι οποίες ανήκαν σε ιδιαίτερα φτωχές οικογένειες. Αυτό σημαίνει ότι η γυναίκα δεν εργαζόταν για να κερδίσει την οικονομική της ανεξαρτησία, ούτε για να αυτοπραγματοωθεί ή να αλληλεπιδράσει με την ευρύτερη κοινωνία, αλλά μοχθούσε στον εργασιακό στίβο μόνο όταν υπήρξε η αναπόφευκτη ανάγκη να στηρίξει οικονομικά την οικογένειά της ή να μεγαλώσει τα παιδιά της, αν ο πατέρας απουσίαζε ή αδυνατούσε για παθολογικούς λόγους να εργαστεί.

Με την βελτίωση του θεσμικού πλαισίου και την εξίσωση των δικαιωμάτων των δύο φύλων τα πράγματα άλλαξαν σημαντικά. Βγαίνοντας στην αγορά εργασίας ως ειδικός και επαγγελματίας η γυναίκα δεν ανέτρεψε τόσο τον παραδεδομένο κοινωνικό της ρόλο, όσο τον εμπλούτισε με επιπλέον καθήκοντα. Όμως παρόλο που η σύγχρονη γυναίκα διασπάται σήμερα σε δεκάδες ρόλους, όπως είναι εκείνος της εργαζόμενης, του κοινωνικού μέλους, του πολιτικού όντος, του επιστήμονα, αλλά και της μητέρας, φίλης και συζύγου, η εμπειρία που αποκόμισε από την ανανεωμένη πολλαπλότητα των ρόλων την έχει καταστήσει πολύ λιγότερο χειραγωγημένη, πιο ανεξάρτητη από το άλλο φύλο.

Από την αρχαιότητα ως το τέλος της Γαλλικής Επανάστασης και την έλευση του Διαφωτιστικού Κινήματος η γυναίκα νοήθηκε κυρίως ως ένα μέσον για την αναπαραγωγή του ανθρώπινου είδους, όταν ο άνδρας θεωρούνταν ο μοναδικός που έχει την δυνατότητα να ενεργοποιήσει αυτή την γενετήσια ικανότητα. Αυτό ήταν το βασικό επιχείρημα που κρατούσε την γυναίκα περιορισμένη στα ενδιαφέροντα που αφορούσαν την οικιακή οικονομία και την

ανατροφή των νεαρών απογόνων. Κατά συνέπεια, η ύπαρξη της γυναίκας έχανε την αξία της όταν οι δύο παραπάνω ανάγκες έπαυαν να υπάρχουν. Άλλοτε, η θηλυκή σύντροφος μετά την εμμηνόπαυση θεωρούνταν κατάλληλη για να στηρίζει με τις συμβουλές και τις υπηρεσίες της τα νεαρότερα μέλη του σπιτιού, αλλά και για να ικανοποιεί τις ανάγκες του συζύγου της. Όμως σε καμία περίπτωση οι διάφοροι ρόλοι που είχαν αποδοθεί σ' εκείνη δεν σχετίζονταν με την αυτοπραγμάτωσή της και την προσωπική της ικανοποίηση. Αντίθετα, ως τον 18^ο αιώνα η γυναίκα αποτελούσε στην κοινή συνείδηση ένα ον με χαρακτήρα καθαρά επικουρικό⁵².

Με την πρώιμη εμφάνιση του Φεμινισμού η παραδοσιακή αντίληψη για τον κοινωνικό ρόλο της γυναίκας, που ήταν αποκλεισμένη από την συμμετοχή στις κοινωνικό-πολιτικές αποφάσεις, άρχισε να ανατρέπεται με αργούς, αλλά σταθερούς ρυθμούς. Καθώς λοιπόν άρχισε να αυξάνει τις εμπειρίες της αμοιβαίας συμμετοχής της στα δημόσια πράγματα, αλλά και να προχωρεί σε επιλογές που αφορούσαν την καλλιέργεια του ίδιου του εαυτού της, η γυναίκα άρχισε να αποκτά σταδιακά κάποια σχετική ισοτιμία με τον άνδρα. Όμως, μελετώντας την Ιστορία του Γυναικείου Κινήματος και την εξέλιξη της θέσης της γυναίκας μπορεί κανείς να διαπιστώσει ότι οι βαθύτερες και οι πιο ουσιαστικές αλλαγές δεν επήλθαν τόσο από την τροποποίηση της στάσης των ανδρών,

---

⁵² Πατρικίου Ε., «Σ. Φάιαρστοουν: Ο φεμινισμός δεν είναι απλώς διεκδίκηση κοινωνικής ισότητας», *TVXS*, 10.09.2012, <http://tvxs.gr/news/taksidia-sto-xrono/o-feminismos-den-einai-aplos-diekdikisi-koinonikis-isotitas>.

όσο από την μεταστροφή της άποψης που οι ίδιες οι γυναίκες είχαν για τον εαυτό τους. Όταν αργότερα οι γυναίκες μπόρεσαν να καθιερώσουν την αυτοδιάθεση του σώματός τους με την ποινικοποίηση του βιασμού και του trafficking, με το δικαίωμα της επιλογής του συζύγου, της αντισύλληψης και της άμβλωσης, τότε μόνο κατόρθωσε σε μεγάλο βαθμό να υπερβεί τον παραδοσιακό της ρόλο και να τον αναγάγει σε προσωπική επιλογή. Σήμερα, οι γυναίκες μπορούν να υιοθετήσουν τον παραδοσιακό τους ρόλο ή να τον πραγματώσουν με τρόπο παραδοσιακό ανάλογα με την επιθυμία τους και μόνο η προσωπική τους βούληση τους επιτάσσει στην πραγματικότητα να γίνουν ή να μην γίνουν σύζυγοι, μητέρες και νοικοκυρές ή αν θα παραμείνουν περιορισμένες σε αυτούς μόνο τους ρόλους⁵³.

2.4. Η Ευρωπαϊά γυναίκα στην εργασία

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω για πολλούς αιώνες η κοινή αντίληψη ήθελε τον βασικό ρόλο της γυναίκας να είναι συνυφασμένος με την μητρότητα. Ακόμη και αν η γυναίκα δεν κατόρθωνε να τεκνοποιήσει τελικά στον κοινό νοου θα παρέμενε πάντα ως εν δυνάμει μητέρα. Οι αυξημένες υποχρεώσεις της οικογένειας, οι οικιακές εργασίες και η πεποίθηση ότι οι αποφάσεις δημοσίου ενδιαφέροντος αφορούν τους άνδρες κράτησαν την γυναίκα για πολλά χρόνια

---

⁵³ Πρβλ. Ο' Brien K., *Women and Enlightenment in Eighteenth-Century*, 2009, Cambridge University Press, Cambridge: p. 34-89.

περιορισμένη στα του σπιτιού. Ακόμη και στις σπάνιες περιπτώσεις όπου εκείνη απασχολήθηκε ως εργαζόμενη εκτός οικογενειακής εστίας, οι συνθήκες εργασίας με τις οποίες βρέθηκε αντιμέτωπη άγγιζαν την αθλιότητα, ενώ διέφεραν σημαντικά από εκείνες τις οποίες υπέφεραν οι εργαζόμενοι του άλλου φύλου.

Από το ύψος της αμοιβής έως το είδος των θέσεων εργασίας, οι γυναίκες ήταν πάντα οι αδικημένες της υπόθεσης. Με το επιχείρημα της μικρότερης μυϊκής δύναμης σε σύγκριση με τον άνδρα, η γυναίκα αμειβόταν χαμηλότερα για την σκληρή της εργασία ως «μη ιδιαίτερα αποδοτική». Επιπλέον, εξαιτίας των στερεοτυπικών αντιλήψεων που την περιέγραφαν ως «πολύ συναισθηματική για να είναι αντικειμενική και να αντιμετωπίζει τις καταστάσεις με διαύγεια», αλλά και λόγω της ανομολόγητης ανταγωνιστικής διάθεσης των ανδρών η εργαζόμενη γυναίκα παρέμενε προσκολλημένη στις χαμηλότερες και πιο ανθυγιεινές θέσεις εργασίας, οι οποίες φυσικά την απέκλειαν από σημαντικές αποφάσεις και καθήκοντα υψηλού ενδιαφέροντος. Όπως στο σπίτι, έτσι και στον χώρο εργασίας η γυναίκα παρέμενε εγκλωβισμένη σε ρόλους που απαιτούσαν από αυτήν να εκτελεί απλώς εντολές. Βεβαίως, το γεγονός ότι η πλειοψηφία των γυναικών της Ευρώπης δεν ήταν καν εγγράμματη εξαιτίας των πατριαρχικών εξαναγκασμών και της κοινωνικής φαλλοκρατίας που τις απέκλειαν από την εκπαίδευση συνετέλεσε ουσιαστικά ώστε να αποφεύγεται η ανάληψη καίριων θέσεων εργασίας από

εκπροσώπους του γυναικείου φύλου που συμβόλιζαν σε πολλές περιπτώσεις την «αμορφωσιά» και την «απειρία».

Παρόλα αυτά, η ανοχή των εκμεταλλευτικά χαμηλών αμοιβών εργασίας και της παραμονής στις χαμηλότερες εργασιακές θέσεις δεν αποτέλεσε τον μοναδικό ύφαλο στην επαγγελματική πορεία των γυναικών. Προκειμένου να καταλάβουν μια θέση εργασίας για να βοηθήσουν οικονομικά την οικογένειά τους ή να ζήσουν ως ανεξάρτητες οι γυναίκες αναγκάζονταν να υπομείνουν ποικίλες ταπεινώσεις. Η σεξουαλική παρενόχληση, τα ερωτικά ανταλλάγματα, η σωματική και η λεκτική βία ήταν μόνο μερικά ενδεικτικά προβλήματα με τα οποία βρισκόνταν αντιμέτωπες στον χώρο της εργασίας τους. Κι όμως αυτή η κατάφορη καταπάτηση των δικαιωμάτων τους θεωρούνταν φυσιολογική και αυτονόητη, ώσπου άρχισε να καταρρίπτεται σταδιακά κατά τόπους και δεν θα κατέρρεε στην Ευρώπη πριν την αυγή του 21^{ου} αιώνα.

Από τα τέλη του 20^{ου} αιώνα πολλά άλλαξαν, ωστόσο, αφού η εισροή γυναικείου πληθυσμού στους χώρους εργασίας αυξήθηκε σταθερά. Σήμερα το γυναικείο εργατικό δυναμικό αγγίζει τουλάχιστον το 30% στις χώρες της Ευρώπης, ποσοστό που συνεχώς μεγαλώνει⁵⁴. Η Μαράκη στο άρθρο της ισχυρίζεται ότι μέχρι το 2000 οι γυναίκες της Ευρωπαϊκής Ένωσης εξακολουθούσαν να αμείβονται χαμηλότερα από τους άνδρες για την εργασία

---

⁵⁴ Μαράκη Ε., «Η θέση της γυναίκας στην αγορά εργασίας. Τα αίτια για την υπο αντιπροσώπευση της στα ανώτερα επίπεδα της ιεραρχίας», *Επιθεώρηση Εργασιακών Σχέσεων*, τχ. 57, Ιανουάριος 2010:σελ. 25-26.

που προσέφεραν. Μάλιστα ο μισθός των γυναικών συνήθιζε να καλύπτει σε πολλές περιπτώσεις μόλις από το 70 έως το 90% του μισθού των ανδρών στην Ευρώπη. Αυτό συμβαίνει πιθανότατα επειδή ως το 2000 η πλειοψηφία των εργαζόμενων γυναικών απασχολούνταν σε χαμηλόμισθες υπαλληλικές θέσεις. Με λίγα λόγια δεν υπήρξε ανισότητα στην αμοιβή ενός άνδρα εργαζόμενου και μιας γυναίκας στην αντίστοιχη θέση εργασίας, αλλά παρατηρήθηκε κάποια συσσώρευση του γυναικείου εργατικού δυναμικού σε χαμηλότερες θέσεις εργασίας με μικρότερη μισθολογική απόδοση. Η αρθρογράφος συνεχίζει λέγοντας ότι «σε γενικές γραμμές ο Ο.Η.Ε. έχει υπολογίσει ότι παρά το γεγονός ότι οι γυναίκες εκτελούν το 66% της συνολικής εργασίας σε όλο τον κόσμο, τους χορηγείται μόλις το 10% του συνόλου των εισοδημάτων παγκοσμίως και είναι ιδιοκτήτες του 1% του συνόλου των περιουσιών στον κόσμο. Με άλλα λόγια οι άνδρες εκτελούν το 34% της εργασίας, ενώ τους χορηγείται το 90% των εισοδημάτων και είναι ιδιοκτήτες του 99% των περιουσιών»⁵⁵.

Σήμερα στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες οι μισθοί ανάμεσα στους άνδρες και τις γυναίκες έχουν κατά κανόνα εξισωθεί. Αυτό οφείλεται σε έναν σημαντικό βαθμό στην αύξηση του αριθμού των γυναικών που εισάγονται στους φορείς της ανωτάτης εκπαίδευσης. Ωστόσο, τα κατεκτημένα δικαιώματα των γυναικών, όπως το επίδομα και η άδεια μητρότητας, η μείωση των ορίων ηλικίας σύνταξης για τις εργαζόμενες με ανήλικα τέκνα και άλλα, κινδυνεύουν

---

⁵⁵ Βλ. Μαράκη Ε., 2010, *ό.π.*: σελ. 27-62.

σήμερα από την λαίλαπα των περικοπών που έχει προκληθεί ως άμεση συνέπεια της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 2008. Στην Ελλάδα της σύγχρονης εποχής η θέση των εργαζόμενων γυναικών έχει αναβαθμιστεί αρκετά, παρόλο που στην λίστα των ευρωπαϊκών χωρών που ενδείκνυνται για γυναικεία εργασία χάρη στο πλαίσιο προστασίας τους που διαθέτουν η χώρα μας καταλαμβάνει μόλις την 25^η θέση με πρώτη την Σουηδία. Έπειτα από την συνταγματική μεταρρύθμιση του 1975 που αναγνώρισε ρητά την ισότητα των φύλων σε κάθε πτυχή της κοινωνικό-πολιτικής ζωής στην Ελλάδα, περισσότερες γυναίκες επεδίωξαν να ενταχθούν σε ακαδημαϊκά προγράμματα εκπαίδευσης και να διεκδικήσουν υψηλότερες θέσεις εργασίας με μεγαλύτερο κύρος και καλύτερα αμειβόμενες. Κατά την διάρκεια της δεκαετίας του 1980 πλήθος θεσμικών μεταρρυθμίσεων που αφορούσαν στην εξάλειψη των διακρίσεων ανάμεσα στα δυο φύλα και αναβάθμιζαν την θέση της Ελληνίδας εργαζομένης έλαβαν χώρα στην ελληνική επικράτεια βελτιώνοντας σημαντικά την κατάσταση⁵⁶.

Παρά τις θεσμικές αλλαγές και τις νομοθετικές μεταρρυθμίσεις που χαρακτήρισαν, όχι μόνο την Ελλάδα, αλλά και ολόκληρη την Ευρώπη, ορισμένα στερεότυπα δεν κατόρθωσαν να εξαλειφθούν ολοσχερώς από την κοινή αντίληψη. Για παράδειγμα, η ανεργία φανερώνεται σήμερα να πλήττει

---

⁵⁶ Πρβλ. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *Γεφυρώνεται το μισθολογικό χάσμα μεταξύ των φύλων*, 04.03.2011, http://ec.europa.eu/news/employment/110304_el.htm και Χρονάκη Ζ., «Αφιέρωμα: Εργαζόμενη γυναίκα», *Επτά Ημέρες-Καθημερινή*, 02.05.1999: σελ. 2-31.

πολύ περισσότερο τις γυναίκες σε σχέση με τους άνδρες, οι οποίοι προτιμώνται από τους εργοδότες και ιδιαίτερα όταν πρόκειται για υψηλά ιστάμενες θέσεις εργασίας. Επιπλέον, οι σημερινές γυναίκες αντιμετωπίζουν μεγάλες δυσκολίες στην επαγγελματική τους ανέλιξη και κυρίως όταν απασχολούνται σε τεχνικά επαγγέλματα, όπως είναι οι πολιτικοί μηχανικοί, μηχανολόγοι και αρχιτέκτονες ή σε επαγγέλματα που ανήκουν στις υψηλότερες βαθμίδες κύρους και απασχόλησης. Έτσι, παρόλο που, λόγω χάριν, ο αριθμός των διδασκουσών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση έχει αυξηθεί στην Ελλάδα, η εξέλιξη τους σε ανώτερες βαθμίδες και η εκπροσώπησή τους στα ανώτατα συνδικαλιστικά όργανα παραμένει ισχνή.

Η άνιση κατανομή των γυναικών στην εργασία, τον συνδικαλισμό και την διοίκηση φανερώνει πολλά από τα καλυμμένα ταμπού της σύγχρονης κοινωνίας, ενώ τροφοδοτεί την ανισότητα ολόκληρου του γυναικείου φύλου που δεν εκπροσωπείται ικανοποιητικά, ώστε να διεκδικήσει ίση αντιμετώπιση σε κάθε περίπτωση. Η συγκλονιστικότερη παρατήρηση όμως είναι ότι σύμφωνα με στοιχεία που προέκυψαν από τις διάφορες έρευνες, η Ελληνίδα εργαζόμενη απέχει από την κατάληψη υψηλόβαθμων επαγγελματικών θέσεων με την θέλησή της. Οι αιτίες της επιλογής της ποικίλουν και συχνά σχετίζονται με την πολλαπλότητα των καθημερινών της κοινωνικών ρόλων, αφού η εργαζόμενη επιστήμονας δεν παύει να είναι ακόμη μητέρα, κόρη και σύζυγος. Ακόμη, το ανδρικό κατεστημένο λειτουργεί σαν επιπλέον ανασταλτικός παράγοντας. Στην πραγματικότητα, όταν οι γυναίκες φθάνουν να θέσουν

υποψηφιότητα για την ανάληψη μιας θέσης υψηλού στελέχους σε έναν οργανισμό, παραδείγματος χάριν, βρίσκονται πολύ συχνά αντιμέτωπες με έναν διάχυτο σεξισμό που βασίζει την επιλογή του σε κριτήρια πολύ πέρα από την επαγγελματική κατάρτιση, την εκπαίδευση και τις προσωπικές δεξιότητες. Το «φαίνεσθαι» της επαγγελματία μπαίνει πρώτο στην λίστα της αξιολόγησής της και είναι πολύ πιθανό η ίδια να μην επιλεχθεί για την επιθυμητή επαγγελματική θέση, παρόλο που πληροί τις απαιτούμενες προϋποθέσεις, μόνο και μόνο επειδή δεν τηρεί τις σωματικές ή τις αισθητικές αναλογίες που προβάλλουν τα εκάστοτε πρότυπα ομορφιάς⁵⁷.

Το Εθνικό Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας σε έρευνά του παρατηρεί ότι η υπερσυγκέντρωση των γυναικών στις χαμηλότερες επαγγελματικές βαθμίδες σχετίζεται με:

- Τον άνισο καταμερισμό της εργασίας που περιλαμβάνει και τις οικιακές υποχρεώσεις,
- τα στερεότυπα των ίδιων των γυναικών για το φύλο τους,
- τα στερεότυπα του άμεσου περιβάλλοντός των γυναικών, όπως είναι η οικογένεια, οι γονείς και οι φίλοι τους,
- τα στερεότυπα του εργασιακού τους χώρου,

---

⁵⁷ Βλ. Μείντάση Α., *Η επαγγελματική ανάπτυξη των γυναικών ως παράγοντας για την αντιπροσώπευσή τους στην διοίκηση της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης*, 2011, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα: σελ. 12-18, 41-43 και 46-67.

- η έλλειψη οικειότητας με την ιεραρχία και τα υψηλά αξιώματα⁵⁸.

Από την μια, λοιπόν, η κοινωνία στο σύνολό της περιμένει από την γυναίκα να καταπιαστεί με θεωρητικές σπουδές και κοινωνικά επαγγέλματα, που απαιτούν υψηλά επίπεδα συναισθήματος κατά την άσκησή τους. Από την άλλη, η γυναίκα δεν προχωρά στην αποποίηση αυτού του στερεότυπου, αφού της έχει καλλιεργηθεί η συνείδηση ότι ορισμένα επαγγέλματα απαιτούν τον «έμφυτο δυναμισμό» και την «τόλμη» που αποτελούν αμιγώς ανδρικά χαρακτηριστικά. Από τα παραπάνω είναι δυνατόν να συμπεράνει κανείς ότι όσο η αίσθηση κατωτερότητας παραμένει ζωντανή στις γυναίκες και όσο αποδέχονται την ανισότητα που τους έχει επιβάλλει το κοινωνικό κατεστημένο καθώς απέχουν από την ανάληψη θέσεων υψηλής ευθύνης από ανασφάλεια, κάθε θεσμική αλλαγή θα αποδεικνύεται σχεδόν μάταιη.

---

⁵⁸ Βλ. Παγκάκη Μ., Σταματελοπούλου Ε., *Κατά φύλο επαγγελματικός διαχωρισμός (κάθετος και οριζόντιος): Διακρίσεις και ανισότητες κατά των γυναικών στην εκπαίδευση*, 2008, Παρατηρητήριο για την Ισότητα στην Εκπαίδευση, Αθήνα: σελ. 63-78.

Κεφάλαιο 3^ο. Η γυναίκα στον χώρο της υγείας

3.1. Η γυναίκα ως ασθενής

Στο μήκος της ανθρώπινης και της ιατρικής ιστορίας, ο ρόλος των γυναικών σε κοινωνικό επίπεδο έχει υποστεί σημαντικές και συνεχείς διαφοροποιήσεις. Οι αλλαγές αυτές έχουν με τη σειρά τους στιγματίσει την αντιμετώπιση της γυναίκας ως ασθενούς από τους επαγγελματίες της παροχής φροντίδας υγείας.

Αξίζει να σημειωθεί ότι στις χώρες της Ανατολής που παρουσιάζουν μικρή τεχνολογική και βιομηχανική ανάπτυξη, η κοινωνική της γυναίκας παραμένει σαφώς υποδεέστερη, ενώ σε πολλά από τα παραπάνω κράτη (Πακιστάν, Ιράν, Ιράκ, Λιβύη κλπ) τα πολιτικά δικαιώματα και οι ελευθερίες των γυναικών είναι μηδαμινά. Το γεγονός αυτής της διαιώνισης της θεωρητικής ανισότητας έχει σαφή αντίκτυπο στον τομέα της υγείας, όπου οι γυναίκες όχι μονάχα δεν έχουν τη δυνατότητα να ασκούν ιατρικά και παραϊατρικά επαγγέλματα, αλλά λαμβάνουν και ελλιπή ιατρική φροντίδα, η οποία συχνά φθάνει να τους κοστίζει την ίδια τους την επιβίωση⁵⁹.

Στον δυτικό κόσμο, η πολιτική και κοινωνική εξίσωση των φύλων έχει σημαίνει την παροχή ισότιμης ιατρικής φροντίδας ανεξαρτήτως γένους. Ωστόσο, είναι δόκιμο να σημειωθεί ότι ήδη από την αρχαιότητα οι γυναίκες

---

⁵⁹ Πρβλ. Παβή και συν., 2010: σελ. 89-91.

ασθενείς είχαν το τυπικό δικαίωμα στη περίθαλψη, ακόμη κι όταν δεν υπήρχαν σαφώς ορισμένες δομές υγείας, αλλά η ιατρική ασκούσαν ελεύθερα από ειδήμονες ή εμπειροτέχνες. Τόσο στην αρχαία Ελλάδα, όσο και στο Βυζάντιο ή τον δυτικό Μεσαίωνα ο μοναδικός περιορισμός που απαντά στη βιβλιογραφία και αφορά κάποια διάκριση ανάμεσα στα φύλα είναι ότι οι γυναίκες ασθενείς προωθούνταν κατ' αρχήν σε γυναίκες ιατρούς ή ελάμβαναν φροντίδα από γυναίκες νοσηλεύτριες. Μονάχα σε περιόδους και περιοχές οπότε το ιατρικό επάγγελμα ήταν αποκλειστικά ανδροκρατούμενο οι γυναίκες ασθενείς περιθάλπονταν από άνδρες ειδικούς⁶⁰.

Σε επίπεδο αναγκών, λόγω της ιδιαίτερης φύσης της γυναίκας, που εγκυμονεί και γεννά, η ιδιαιτερότητα των αναγκών και των βιολογικών της ικανοτήτων είχε σε σημαντικό βαθμό αναγνωριστεί από νωρίς. Ωστόσο, ιδιαίτερες διαταραχές που πλήττουν το γυναικείο φύλο, όπως η επιλόχεια κατάθλιψη και ο καρκίνος του τραχήλου της μήτρας, ελάχιστα είχαν σημειωθεί κι ακόμη λιγότερο είχαν εγείρει την ιδιαίτερη ιατρική φροντίδα προς αυτές⁶¹.

Σήμερα οι διαφορετικές ανάγκες των ανδρών και των γυναικών όχι μόνο αναγνωρίζονται, αλλά πολλές εκστρατείες ενημέρωσης και νομοθετικές μεταρρυθμίσεις προωθούν την εξειδικευμένη φροντίδα τους στην Ευρώπη. Όπως επισημαίνουν οι Σπυροπούλου και Ζέρβας (2010): «Οι διαφορετικές

---

⁶⁰ Πρβλ. Παβή και συν., 2010: σελ. 89-104.

⁶¹ Πρβλ. Παβή και συν., 2010: σελ. 108.

ανάγκες των γυναικών όμως δεν γίνεται να εκτιμηθούν κατάλληλα αν δεν ληφθεί υπόψη, και η κοινωνική τους θέση, μαζί με τη βιολογική τους υπόσταση και τις διακρίσεις στον κοινωνικό και επαγγελματικό τους ρόλο, καθώς και την αυξημένη επίπτωση της σωματικής, σεξουαλικής και ψυχολογικής κακοποίησης στη ζωή τους»⁶². Πράγματι, όπως έχει παρατηρηθεί, οι βιοψυχοκοινωνικές ιδιαιτερότητες των γυναικών όχι μόνο τις καθιστούν ευάλωτες σε ψυχικές και αυτοάνοσες παθήσεις και αγχώδεις διαταραχές, αλλά συνάμα είναι δυνατόν να οδηγήσουν στη μεταβίβαση διαταραχών στις επόμενες γενιές. Η ελλιπής αναγνώριση και φροντίδα των ιδιαίτερων αναγκών των γυναικών ως ασθενών σήμερα μπορεί να σημαίνει την έλλειψη προόδου, επάρκειας και αποτελεσματικότητας από τις δομές της δημόσιας υγείας και της ευρύτερης παροχής φροντίδας ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης⁶³.

3.2. Η γυναίκα ως επαγγελματίας της υγείας

Σε όλο σχεδόν το μήκος της ανθρώπινης ιστορίας, η γυναίκα έχει προσφέρει πολλά, άλλοτε ως ιατρός κι άλλοτε ως νοσηλεύτρια, πάντως ως επαγγελματίας της υγείας. Η αναγνώριση της γυναίκας ως ιατρού βρίσκεται σε στενή σχέση με την κοινωνική θέση που εκείνη κατείχε ανά ιστορική εποχή και

---

⁶² Βλ. Σπυροπούλου Α. & Ζέρβας Γ., Ψυχική Υγεία της Γυναίκας και η Γυναίκα ως Ασθενής.

Εντός Φύλου, 26.01.2010. Διατίθεται στο URL: <http://entosfyliou.wordpress.com/>

⁶³ Βλ. Σπυροπούλου & Ζέρβας, 2010, ό.π.

κοινωνικό πλαίσιο. Επί παραδείγματι, παρατηρείται ότι σε καιρούς κρίσης ο ρόλος της γυναίκας ως επαγγελματία της υγείας διαφοροποιείται αποφασιστικά με το «ασθενές» φύλο να αναλαμβάνει καίριο ρόλο στη περίθαλψη των ασθενών. Τέτοιοι καιροί κρίσης μπορεί να είναι οι εμπόλεμες περίοδοι, η εξάπλωση επιδημιών και πανδημιών και άλλα⁶⁴.

3.3.1. Προϊστορική εποχή

Στα προϊστορικά χρόνια, η γυναίκα δεν βρέθηκε συχνά εγκλωβισμένη στον στενό ρόλο της ερωτικής συντρόφου και μητέρας, δίχως να έχει ευρεία πρόσβαση σε ειδικά καθήκοντα, όπως είναι η άσκηση της ιατρικής επιστήμης, όπως συνέβη κατόπιν. Αντίθετα, ο ρόλος της ως τροφού, παιδαγωγού και οικονόμου ήταν κοινώς παραδεκτός. Δεδομένου ότι οι αρχαιολογικές μαρτυρίες περιγράφουν κάποιου είδους μητριαρχική δομή της οικογένειας στα χρόνια αυτά, είναι δυνατόν να υποθέσουμε ότι οι άνδρες αντιμετώπιζαν με κάποια εκτίμηση κι ίσως με θαυμασμό τις γυναίκες της εποχής. Μονάχα όταν οι άνδρες συνειδητοποίησαν τη συμβολή τους στη διαδικασία της αναπαραγωγής του είδους, η θέση της γυναίκας υπέστη ραγδαία υποβάθμιση. Έως τότε, οι γυναίκες αντιμετωπίζονταν ως κάποιου είδους μάγισσες, που είχαν τη δυνατότητα να περιθάλλτουν ασθενείς με προβλήματα

---

⁶⁴ Βλ. Γραμματικός Φ., Η γυναίκα σαν κοινωνικό πρόσωπο και σαν γιατρός από τους προϊστορικούς χρόνους μέχρι σήμερα, *Ιατρικά Θέματα*, τχ. 33, 2004: σελ. 7-14.

γυναικολογικής ή παιδιατρικής κυρίως φύσεως. Με το πέρασμα στη πατριαρχική ανδροκρατούμενη κοινωνία ολοένα λιγότερες γυναίκες απασχολούνταν ως ιατροί ή νοσηλεύτριες⁶⁵.

3.3.2 Πρωτοϊστορική και αρχαϊκή αρχαιότητα

Στα πρωτοϊστορικά χρόνια, εμφανίζονται και διαδίδονται θρησκείες που εμπεριέχουν θεές της γονιμότητας που φέρονται να έχουν θεραπευτικές ικανότητες. Το γεγονός προσφέρει μια σημαντική ώθηση στις γυναίκες, οι οποίες μπορούν να εμπλέκονται συχνότερα με την παροχή φροντίδας υγείας αξιοποιώντας το κύρος που τους δίνει ο ρόλος των θεών-ιατρών. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι από χώρα σε χώρα παρατηρούνται σημαντικές διαφοροποιήσεις ανάμεσα στο ρόλο της γυναίκας και την ενασχόληση της με τις υπηρεσίες υγείας και περίθαλψης⁶⁶.

Στην αρχαία Αίγυπτο, για παράδειγμα, οι γυναίκες παρουσιάζονται να λογίζονται ως ισότιμες σχεδόν με τον ανδρικό πληθυσμό, ενώ οι γραπτές πηγές μαρτυρούν την συστηματική απασχόληση τους ως επαγγελματιών της υγείας. Κατά κανόνα πρόκειται για γυναίκες που επιτελούν καθήκοντα γυναικολόγου, κάνουν διαγνώσεις εγκυμοσύνης, ελέγχουν τη πορεία της

---

⁶⁵ Βλ. Γραμματικός, 2004, ό.π. και Παπασπύρου Ν., *Εισαγωγή στην ιστορία και την φιλοσοφία της Ιατρικής*, 1967, Αθήνα, Αυτοέκδοση: σελ. 28-51.

⁶⁶ Βλ. Παπασπύρου, 1967, ό.π.: σελ. 47-51.

κύησης, μπορούν να διαπιστώσουν το φύλο του εμβρύου με μεγαλύτερη ή μικρότερη επιτυχία, να κάνουν καισαρικές τομές στους δύσκολους τοκετούς και να παράσχουν μαιευτικές υπηρεσίες. Παπύρινες πηγές επισημαίνουν ακόμη ότι οι γυναίκες ιατροί της αρχαίας Αιγύπτου μπορούσαν να προτείνουν ορισμένες θεραπείες της υπογονιμότητας, να διαγνώσουν τον καρκίνο του μαστού και να ολοκληρώσουν με επιτυχία μαστεκτομές σε ασθενείς⁶⁷.

Από την άλλη πλευρά, στην αρχαία Βαβυλώνα ο περίφημος κώδικας του Χαμουραμπί, που σώζεται σήμερα αποσπασματικά, μαρτυρά κάποιον αναβαθμισμένο ρόλο του γυναικείου φύλου στη κοινωνία. Η γυναίκα μπορεί τώρα να επιλέγει τη μονογαμία, να έχει περιουσιακή αυτοτέλεια και να κληρονομική ανεξαρτησία. Η σχετική χειραφέτηση της γυναίκας στην αρχαία αυτή κοινωνία σήμανε και την προσχώρησή της σε μέχρι τότε ανδροκρατούμενες δραστηριότητες του ιδιωτικού και του δημόσιου βίου, με αποκορύφωμα την είσοδό τους στην άσκηση του δικαστικού, του εμπορικού και του ιατρικού επαγγέλματος⁶⁸.

Στην περίφημη αυτοκρατορία των Περσών οι γυναίκες θεωρούνται ως οι πλέον κατάλληλες για την άσκηση της ιατρικής. Πολλές από τις γυναίκες προτείνουν θεραπείες και πραγματοποιούν ιατρικά πειράματα φερόμενες να έχουν τις αντίστοιχες «μαγικές» ιατρικές ικανότητες. Η δυναμική παρουσία της

---

⁶⁷ Βλ. Παπασπύρου, 1967, ό.π.: σελ. 54-55.

⁶⁸ Βλ. Γραμματικός, 2004, ό.π.

γυναίκας στο χώρο της ιατρικής συνοδεύεται με την αύξηση των ιερών προσώπων θηλυκού γένους που συνδέονται με την ίαση.

3.3.3. Ελληνική κλασική αρχαιότητα και μυθολογία

Στον ελληνικό χώρο η πρώτη γυναίκα που αναφέρεται στη μυθολογία να ασκεί την ιατρική είναι η Μήδεια, μια «βάρβαρη» δυναμική προσωπικότητα που έφθασε στην Ιωλκό, όταν ο Ιάσοντας την έφερε από τον μακρινό Καύκασο. Η παρουσία της Μήδειας ως μάγισσας ιατρού στη Θεσσαλία, έστω και μυθική, οδηγεί στη καθιέρωση μιας μακράς παράδοσης στη περιοχή, όπου πολλές γυναίκες παρουσιάζονται να προσφέρουν υπηρεσίες υγείας. Η κακή μυθική φήμη της Μήδειας, όμως, δημιούργησε ένα σύννεφο καχυποψίας γύρω από τις γυναίκες που ασκούσαν την ιατρική, ώστε σε πολλές ελληνικές πόλεις-κράτη, οι γυναίκες ιατροί δεν γίνονταν εύκολα δεκτές. Στην αρχαία Αθήνα, μάλιστα, η νομοθεσία κάνει λόγο για «φαρμακίδες» οι οποίες υποβάλλονται ακόμη και σε ακραίες ποινές, όταν ασκούν την ιατρική⁶⁹.

Παρόλο που η επιστήμη της ιατρικής βιώνει μεγάλη ανάπτυξη στην αρχαία Αθήνα, οι γυναίκες δεν φαίνεται να έχουν την ελάχιστη πρόσβαση στις σπουδές αυτές. Ο μύθος της Αγνοδίκης, μιας νεαρής κοπέλας από αριστοκρατική γενιά, η οποία αναγκάστηκε να μεταμφιεστεί σε άνδρα προκειμένου να σπουδάσει την ιατρική, που την είχε γοητεύσει, αποδεικνύεται

---

⁶⁹ Βλ. Παπασπύρου, 1967, ό.π.: σελ. 63-69.

χαρακτηριστικός. Η Αγνοδίκη σπούδασε στο πλάι των πιο καταξιωμένων ιατρών της εποχής και αργότερα φαίνεται πως ως άνδρας ακολούθησε μια επιτυχημένη επαγγελματική σταδιοδρομία περιθάλλποντας τις κόρες και τις συζύγους των ευγενών οίκων της εποχής. Εντούτοις, ο φθόνος των συναδέλφων της οδήγησε στην αποκάλυψη του φύλου της, όταν εκείνοι τη κατηγόρησαν ότι παρενοχλούσε σεξουαλικά τις ασθενείς της⁷⁰. Για να αποφύγει τη καταδίκη, η νεαρή κοπέλα αποκάλυψε την πραγματική της ταυτότητα κινδυνεύοντας να χάσει δια παντός το δικαίωμα να παρέχει ελεύθερα τις ιατρικές της φροντίδες. Παρόλα αυτά η πίεση που άσκησαν οι ασθενείς της στο δικαστήριο ήταν τέτοια, ώστε η πόλη αναγκάστηκε να προχωρήσει σε νομοθετική μεταρρύθμιση μέσω της οποίας επιτρεπόταν τώρα η πρόσβαση των γυναικών σε ιατρικές σπουδές μονάχα αν εκείνες θέραπευαν αποκλειστικά γυναίκες ασθενείς. Έτσι, στα κλασικά χρόνια, σώζονται μαρτυρίες που αναφέρουν τη δραστηριότητα των γυναικών επαγγελματιών της υγείας, που παρέμεναν όμως ολιγάριθμες⁷¹.

3.3.4. Η έλευση του Χριστιανισμού

Η ακόλουθη επικράτηση του Χριστιανισμού άλλαξε και πάλι τα δεδομένα στον δυτικό κόσμο. Παρόλο που η γυναίκα θεωρήθηκε σε γενικές

---

⁷⁰ Βλ. Γραμματικός, 2004, ό.π.

⁷¹ Βλ. Παπασπύρου, 1967, ό.π.: σελ. 81-102.

γραμμές ως ίση ψυχικά με τον άνδρα, ο ρόλος της ως πειρασμού τονίστηκε τώρα περισσότερο από ποτέ. Έτσι, τα δικαιώματα της συρρικνώθηκαν ξανά, οι ελευθερίες της περιορίστηκαν και η κοινωνική της θέση υποβαθμίστηκε⁷².

Στο ανατολικό μέρος της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, το Βυζάντιο, η αναρρίχηση γυναικών με εξέχουσα και δυναμική προσωπικότητα συνέβαλε στην ενίσχυση της θέσης του «ασθενούς» φύλου. Η Αυτοκράτειρα Ειρήνη, για παράδειγμα, υπήρξε η ιδρύτρια του νοσοκομείου της Μονής του Παντοκράτορα, στο οποίο φαίνεται να εργαζόταν και μικρός αριθμός γυναικών, γεγονός που μαρτυρά το έντονο ενδιαφέρον του γυναικείου πληθυσμού για την υγεία και την περίθαλψη⁷³.

3.3.5. Μεσαίωνας

Στη διάρκεια του Μεσαίωνα σε γενικές γραμμές οι περισσότερες σχετικά χειραφετημένες και προοδευτικές γυναίκες έλαβαν το στίγμα της μάγισσας και στη πλειοψηφία τους καταδικάστηκαν σε θάνατο έπειτα από μια σειρά φρικτών βασανιστηρίων. Ωστόσο, από την ιστορία δεν λείπουν και οι εξαιρέσεις. Στις αρχές του 11^{ου} αιώνα μαρτυρείται η ίδρυση της πρώτης ιατρικής σχολής σε ολόκληρη την Ευρώπη με το όνομα «Ιπποκρατική Πολιτεία». Η σχολή αυτή

---

⁷² Βλ. Ερμείδου-Pollet Σ., Η προσφορά της γυναίκας στην ιατρική επιστήμη. *Επιθεώρηση Υγείας*, τχ. 7, 1996: σελ. 38-41.

⁷³ Βλ. Παπασπύρου, 1967, ό.π.: σελ. 105-111.

λειτούργησε στην ιστορική πόλη Σαλέρνο της Νότιας Ιταλίας και εκπαίδευσε μερικές εκατοντάδες επαγγελματιών της υγείας μεταξύ των οποίων και κάμποσες γυναίκες. Στην ίδια σχολή, όμως, οι γυναίκες δεν παρουσιάζονται αποκλειστικά και μόνο ως σπουδάστριες της ιατρικής, αλλά εξίσου συχνές είναι οι αναφορές σε διδάσκουσες. Οι γυναίκες της Ιπποκρατικής Πολιτείας παρουσιάζουν γρήγορη επαγγελματική και ακαδημαϊκή εξέλιξη. Φθάνουν μάλιστα να υποστηρίξουν ότι η υπογονιμότητα μπορεί πολλές φορές να οφείλεται στον άνδρα και όχι στη γυναίκα, επιστημονικός ισχυρισμός που θα στείλει πολλές από εκείνες στη πυρά ως «μάγισσες»⁷⁴.

3.3.6. Αναγέννηση και Βιομηχανική Επανάσταση

Η επικράτηση της συντηρητικής θεωρίας του Καλβινισμού κατά την Αναγέννηση έφερε και πάλι σε δυσμένεια τη θέση των γυναικών. Γρήγορα όμως η Γαλλική Επανάσταση και τα οικουμενικά της αιτήματα για ισότητα, αδελφосύνη και ελευθερία οδήγησε σε κάποια μικρή αναβάθμιση του γυναικείου ρόλου⁷⁵. Μια σειρά από ακαδημαϊκές σχολές της ιατρικής στην Ευρώπη άρχισαν να δέχονται συστηματικότερα γυναίκες φοιτήτριες, ενώ η εμφάνιση των κινημάτων του Φεμινισμού στην Ευρώπη και την Αμερική συνέβαλε στην σταδιακή εξίσωση της αντιμετώπισης των γυναικών ιατρών με

---

⁷⁴ Βλ. Παπασπύρου, 1967, ό.π.: σελ. 132-146.

⁷⁵ Βλ. Γραμματικός, 2004, ό.π.

τους άνδρες. Πολλές από εκείνες μάλιστα επιτυγχάνουν να κάνουν σημαντικές ανακαλύψεις ιατρικού ενδιαφέροντος.⁷⁶

Με τη Βιομηχανική Επανάσταση του 18^{ου} αιώνα, οι γυναίκες συρρέουν μαζικά στα μέχρι προηγουμένως ανδροκρατούμενα επαγγέλματα. Εξαιτίας της λειψανδρίας λόγω της διαρκούς πολεμικής δραστηριότητας, της μαζικής μετανάστευσης και των διαφόρων επιδημιών, οι γυναίκες αναγκάζονται να προσχωρήσουν σε μια σειρά από χειρωνακτικά και επιστημονικά επαγγέλματα, μεταξύ των οποίων και εκείνα που αφορούν στην ιατρική περίθαλψη. Ωστόσο, η επιτακτική ανάγκη του βιοπορισμού δεν επιτρέπει στις εργαζόμενες γυναίκες να «χρονοτριβούν» σπουδάζοντας κι έτσι για περισσότερα από 100 χρόνια δεν αναφέρεται καμία σπουδαία γυναίκα γιατρός στην Ευρώπη⁷⁷.

3.3.7. 20^{ος} και 21^{ος} αιώνας

Σε όλη τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα οι κοινωνικές και πολιτικές κατακτήσεις των γυναικών αντικατοπτρίζονται σαφώς στην επαγγελματική τους σταδιοδρομία στον χώρο της υγείας ως ερευνήτριες, νοσηλεύτριες ή θεράποντες, πέρα από το πεδίο της γυναικολογίας και της παιδιατρικής.

---

⁷⁶ Βλ. Ερμείδου-Pollet Σ., 1996, ό.π. και Γραμματικός, 2004, ό.π.

⁷⁷ Βλ. Παπασπύρου, 1967, ό.π.: σελ. 132-146 και Κακλαμάνη Ρ., *Η γυναίκα χθές και σήμερα*, 2007, Κέδρος, Αθήνα.

Πολλές από αυτές καταφέρνουν να διαπρέψουν αποτελώντας διαχρονικά πρότυπα επιστημόνων, όπως η φυσικοχημικός Marie Curie, η ψυχίατρος Francoise Minkowska και άλλες⁷⁸.

Στην Ελλάδα η πρώτη γυναίκα φοιτήτρια που εισήχθη στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, ήταν η Αγγελική Παναγιωτάτου, το 1895. Έκτοτε άνοιξε ο δρόμος για την προσχώρηση των γυναικών σε κάθε ακαδημαϊκό κλάδο σπουδών. Ήδη την ίδια χρονιά ιδρύεται η πρώτη Σχολή Νοσοκόμων που δέχεται εξίσου άνδρες και γυναίκες σπουδαστές. Ωστόσο, μόνο το 1975 κατοχυρώθηκε συνταγματικά η ισότητα των φύλων. Στο χώρο της ιατρικής στην Ελλάδα η Αμαλία Φλέμινγκ αποτελεί την πρώτη γυναίκα γιατρό που διακρίθηκε ως επαγγελματίας και έφθασε να διδάσκει ως ακαδημαϊκός στο Πανεπιστήμιο του Λονδίνου⁷⁹.

Σήμερα οι γυναίκες έχουν ισότιμη πρόσβαση στις ιατρικές σπουδές με τους άνδρες, ενώ πληθυσμιακά οι επιστήμονες της υγείας συγκεντρώνουν περίπου τον ίδιο αριθμό ειδικών. Οι έμφυλες διακρίσεις στη πρόσβαση, την ανέλιξη και την αντιμετώπιση των ανθρώπων σε επίπεδο πολιτικής,

---

⁷⁸ Βλ. Ερμείδου-Pollet Σ., 1996, ό.π. και Αθανασιάδου, Χ., *Διδακτορική διατριβή: Νέες γυναίκες με πανεπιστημιακή μόρφωση και η συμφιλίωση της ιδιωτικής και της δημόσιας σφαίρας επιρροής στο σχεδιασμό της ενήλικης ζωής*, 2002, Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη: σελ. 32-38.

⁷⁹ Βλ. Αθανασιάδου, 2002, ό.π.: σελ. 26-40, Ερμείδου-Pollet Σ., 1996, ό.π. και Γραμματικός, 2004, ό.π.

επαγγελματικής σταδιοδρομίας και κοινωνικής δραστηριότητας έχει
ποινικοποιηθεί με μια σειρά από νομοθετικές ρυθμίσεις.

Παρατηρήσεις και συμπεράσματα

Σε όλο το μήκος της ανθρώπινης ιστορίας η θέση της γυναίκας έχει υποστεί πολλές και ποικίλες διαφοροποιήσεις. Στις περισσότερες περιπτώσεις που καλύπτουν μια μακρά περίοδο από τη βαθειά αρχαιότητα μέχρι τον 20^ο αιώνα, οι γυναίκες τίθονταν παραδοσιακά σε υποδεέστερη θέση και είχαν πρόσβαση σταθερά σε λιγότερα αγαθά και αξιώματα. Ωστόσο, η παρουσία των γυναικών στα ιατρικά επαγγέλματα δεν είναι απότοκο της σύγχρονης εποχής αλλά μαρτυρείται από τα αρχαία χρόνια, χωρίς ωστόσο να είναι «επίσημη» και ευρέως αποδεκτή.

Η αναβάθμιση της κοινωνικής θέσης της γυναίκας, η διάδοση της φεμινιστικής θεωρίας και η απόδοση πολιτικών δικαιωμάτων στο φερόμενο ως «ασθενές» φύλο αναδιαμόρφωσε ριζικά το τοπίο με τις γυναίκες να απολαύουν ολοένα και πιο διευρυμένα δικαιώματα. Σταδιακά, οι γυναίκες όχι μόνο εισήλθαν στις ιατρικές σπουδές, αλλά κατόρθωσαν ακόμη να διακριθούν και να συμβάλλουν στην επιστημονική πρόοδο παρά τα κοινωνικού χαρακτήρα εμπόδια με τα οποία βρίσκονταν αδιαλείπτως αντιμέτωπες. Σήμερα σε γενικές γραμμές οι γυναίκες έχουν επιτύχει πολλά περισσότερα από την ισότιμη πρόσβαση τους σε επαγγέλματα σχετικά με την υγεία. Ακόμη και ως ασθενείς έχουν καταφέρει την εκ μέρους της επιστημονικής κοινότητας και του κράτους αναγνώριση των ιδιαίτερων αναγκών τους.

Παρόλα αυτά είναι σημαντικό να υπογραμμιστεί ότι η αναβάθμιση της θέσης της γυναίκας και η είσοδός της στις υπηρεσίες φροντίδας υγείας δεν αποτελεί οικουμενικό κανόνα. Σε πολλά κράτη οι γυναίκες εξακολουθούν να βιώνουν σοβαρές διακρίσεις και περιορισμούς τόσο ως επίδοξοι επαγγελματίες της υγείας, όσο και ως ασθενείς.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

Αθανασιάδου, Χ., *Διδακτορική διατριβή: Νέες γυναίκες με πανεπιστημιακή μόρφωση και η συμφιλίωση της ιδιωτικής και της δημόσιας σφαίρας επιρροής στο σχεδιασμό της ενήλικης ζωής*, 2002, Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.

Βλαχούτσικου Χρ., *Όταν οι γυναίκες έχουν διαφορές. Αντιθέσεις και συγκρούσεις γυναικών στην σύγχρονη Ελλάδα*, 2003, Εκδόσεις Μέδουσα, Αθήνα.

Βώρος. Χ, *Φιλοσοφικό και Κοινωνιολογικό Λεξικό*, τ. Γ', 1995, Καπόπουλος, Αθήνα.

Γιαντσή-Μελετιάδου Ν., *Οι γυναίκες στο Μεσαίωνα. Ένα παράδειγμα γυναικείας πρωτοπορίας στην Ευρώπη των μεσαιωνικών χρόνων*. Στο Ο. Καϊάφα (επ.). *Ο «σκοτεινός» Μεσαίωνας*, 2007, Σχολή Μωραΐτη. Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα.

Δεληγιάννη-Κουιμτζή Β., *Αναζητώντας το φύλο του πολίτη. Έμφυλη Οικουμενικότητα και πολλαπλότητα των φύλων*, Κέντρο Γυναικείων Μελετών και Ερευνών «Διοτίμα», 1999, Νεφέλη, Αθήνα.

Δεληκωστόπουλος Σ., *Η γυναίκα όταν κτιζόταν ο πολιτισμός*, 2007, Λιβάνη, Αθήνα.

Κακλαμάνη Ρ., *Η γυναίκα χθες και σήμερα*, 2007, Κέδρος, Αθήνα.

Καρζή Θ., *Η γυναίκα στο Μεσαίωνα*, 1989, Αυτοέκδοση, Αθήνα.

Λεκατσάς Π., *Η μητριαρχία και η σύγκρουσή της με την ελληνική πατριαρχία*, 1994, Καστανιώτης, Αθήνα.

Μεϊντάση Α., *Η επαγγελματική ανάπτυξη των γυναικών ως παράγοντας για την αντιπροσώπευσή τους στην διοίκηση της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης*, 2011, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα.

Μισύρης Β., *Οι Ελληνίδες του Μεσαίωνα και ο εκπολιτισμός της Ευρώπης*, 2006, Εύανδρος, Αθήνα.

Ξενίδου-Schild, Β., *Οι γυναίκες στην ελληνική αρχαιότητα*, 2001, Ερμής, Αθήνα.

Παβή Α. και συν., *Γυναίκα και Υγεία*, 2010, Παπαζήσης, Αθήνα.

Παπαγεωργοπούλου Μ., *Η θέση της γυναίκας στην αρχαία Ελλάδα της κλασικής περιόδου*, 2009, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τρίκαλα.

Παπασπύρου Ν., *Εισαγωγή στην ιστορία και την φιλοσοφία της Ιατρικής*, 1967, Αθήνα, Αυτοέκδοση

Πετροπούλου, Α. και συν., *Δημόσιος και Ιδιωτικός Βίος στην Αρχαία Ελλάδα*, 2000, ΕΑΠ, Πάτρα.

Τσούκας Χ., *Αρχαίες γυναίκες*, 1992, Χατζηνικολή, Θεσσαλονίκη.

Άρθρα

Βαφειάδη-Κατσαρή Τζ., Γυναίκες της Πρωτοπορίας, *Παρατηρητής της Θράκης*, τχ. 45, Άνοιξη 2010: σελ. 13-31

Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου Α., Γυναίκα και πολιτική, *Επτά Ημέρες-Καθημερινή*, 15.02.2002: σελ. 20-23.

Γουσέτης Δ., Τι είναι μια λέξη;, *Αυγή*, 04.06.2000: σελ. 19.

Γραμματικός Φ., Η γυναίκα σαν κοινωνικό πρόσωπο και σαν γιατρός από τους προϊστορικούς χρόνους μέχρι σήμερα, *Ιατρικά Θέματα*, τχ. 33, 2004: σελ. 7-14.

Ερμείδου-Pollet Σ., Η προσφορά της γυναίκας στην ιατρική επιστήμη. *Επιθεώρηση Υγείας*, τχ. 7, 1996: σελ. 38-41.

Θεοφιλοπούλου, Π., Η θέση των γυναικών στην ελληνική κοινωνία. Δράσεις της γενικής γραμματείας ισότητας, *Επιθεώρηση Εργασιακών Σχέσεων*, τχ. 52, 2012, σελ. 45-59.

Καλογερόπουλος Κ., *Η εκπαίδευση στην αρχαία Ελλάδα*. Διατίθεται στο URL: <http://www.archive.gr/modules.php?name=News&files>

Λούπα Χ., Ο αγώνας για τη γυναικεία ψήφο - Οι πρώτες Ελληνίδες φεμινίστριες, *TVXS*, <http://tvxs.gr/news/user-post/o-agonas-gia-ti-gynaikeia-psifo-oi-protos-ellinides-feministries>

Μαράκη Ε., Η θέση της γυναίκας στην αγορά εργασίας. Τα αίτια για την υποαντιπροσώπευση της στα ανώτερα επίπεδα της ιεραρχίας, *Επιθεώρηση Εργασιακών Σχέσεων*, τχ. 57, Ιανουάριος 2010:σελ. 25-26.

Μαράντου Π., Η γυναικεία ψήφος έχει τη δική της ιστορία, *Ριζοσπάστης*, 10.02.2002: σελ. 20.

Σπυροπούλου Α. & Ζέρβας Γ., Ψυχική Υγεία της Γυναίκας και η Γυναίκα ως Ασθενής. *Εντός Φύλου*, 26.01.2010. Διατίθεται στο URL: <http://entosfylou.wordpress.com/>

Χαραλάμπους Δ., Φεμινισμός. Ένα νέο είδος κριτικής σκέψης;, *9^ο Συνέδριο Παιδαγωγικής, Εταιρείας Κύπρου*, 2.06.2006, Λευκωσία: σελ. 957-968.

Ξένη

Beasley B., *What Is Feminism? An Introduction to Feminist Theory*, 1999, Sage Publications, London

Diefendorf B. & Hesse C., *Culture and Identity in Early Modern Europe (1500-1800): Essays in Honor of Natalie-Zymon Davis*, 1993, University of Michigan, USA.

De Gouges O., *Déclaration des droits de la Femme et de la Citoyenne*, 1791, Paris.

De Riencourt A., *Γυναίκες και εξουσία*, μφτρ. Χούνος Ν., 2001, εκδόσεις Τραυλός, Αθήνα.

Fantham, E. και συν., *Οι γυναίκες στον αρχαίο κόσμο*, 2004, Πατάκη, Αθήνα.

Fissell, M., Introduction: Women, Health, and Healing in Early Modern Europe, *Bulletin of the History of Medicine*, vol. 82.1, 2006, pp. 1-17.

Green, M., Gendering the history of women's healthcare, *Gender and History*, vol. 20.3, 2008, pp. 487-518.

Hannam J., *Feminism*, 2007, Pearson editions, Great Britain.

Hesse C., *The other Enlightenment. How French women became modern*, 2001, Princeton University Press, New Jersey.

Howard-Zophy A., *Handbook of American women's history*, 1990, Garland, USA: p. 187.

Mill, J.S., *The Subjection of Women*, 1869, London.

O' Brien K., *Women and Enlightenment in Eighteenth-Century*, 2009, Cambridge University Press, Cambridge.

Papyrus Larus Brittanica, «*Καλλιρόη Παρρέν*», τ.48, 2000, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα.

Seneca Falls Convection, *Declaration of Sentiments*, 1848, New York.

Wollstonecraft M., *A Vindication of the Rights of Woman*, 1792,
London.